

კონსტიტუციური მართლმსაჯულების შესაძლებლობები სოციალური უფლებების საქმეებში*

აბსტრაქტი

სოციალური უფლებების უპირატესობებისა თუ უარყოფითი შედეგების მიუხედავად, ამგვარ უფლებათა ამა თუ იმ კონსტიტუციის ტექსტში აღიარებისგან დამოუკიდებლად, საზოგადოებრივი აზრი და მეცნიერთა და პოლიტიკოსთა დიდი ნაწილი მათ ბუნებრივ მოცემულობად აფასებს. საკონსტიტუციო და უზენაესი სასამართლოების უმეტესობა განვითარებულ ქვეყნებში მოქმედებენ ისე (და ცალკეულ შემთხვევაში აქვთ ნება, რომ იმოქმედონ), თითქოს სოციალური უფლებები კონსტიტუციური რეალობის შემადგენელ ნაწილს წარმოადგენდნენ. ამ სტატიაში ეს საკითხი კონსტიტუციური რეალობის ნაწილად არის წარმოდგენილი. თუმცა ეს ღია რეალობა ანუ კონსტიტუციის ტექსტში გამოხატული აღიარების მიუხედავად, შედარებით ახალ კონსტიტუციებში ეს უდიდესწილად კონსტიტუციური პოლიტიკის და მოსამართლეთა არჩევანის საკითხია, - თუ რამდენად ხდება სოციალურ უფლებებზე მითითება. შემდეგი შენიშვნები მიზნად ისახავს, განვიხილოთ არსებული სამართლებრივი სტრატეგიები იმის დასამტკიცებლად, რომ სოციალურ უფლებათა მტკიცე, არსებითი აღიარება გამართლებულია მხოლოდ განსაკუთრებულ შემთხვევებში.

* აღნიშნული სტატია პროფ. ანდრამ შაიოს მიერ მომზადდა 2009 წელს, იგი წარმოდგენილი იყო საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ ორგანიზებულ კონფერენციაზე „სოციალური უფლებების განსაზღვრა კონსტიტუციური მართლმსაჯულების სასამართლოებსა და ადამიანის უფლებათა ევროპულ სასამართლოში“. რამდენადაც სტატიაში მოყვანილი საკითხები კვლავ აქტუალურია დღევანდელ ვითარებაში, იგი გადამუშავდა და მომზადდა ჟურნალში განსათავსებლად. სტატიაში მოცემული ინფორმაცია იმ დროის რეალობის გამოხატველია და 2009 წლის შემდგომ ცვლილებებს არ ასახავს. იმედს ვიტოვებთ, ჟურნალის მკითხველისთვის კვლავ საინტერესო იქნება ავტორის მიერ შემოთავაზებული მიმოხილვა და მოსაზრებები. სტატია გამოქვეყნებულია ავტორის ნებართვით. (C) ავტორი. თარგმანი: ავტორი არ არის პასუხისმგებელი ან რაიმე სახით ანგარიშვალდებული თარგმანის სიზუსტეზე, თარგმანში ნებისმიერ უზუსტობაზე, გამოტოვებაზე ან შეცდომაზე, ან აქედან წარმოშობილ შედეგებზე შესაბამისად, პასუხისმგებელია მხოლოდ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს საკონსტიტუციო სამართლის ჟურნალი. ამ სტატიაზე არ ვრცელდება ამ ჟურნალის Creative Commons Attribution (CC BY) 2.0 ლიცენზია. ეს სტატია გამოქვეყნებულია Creative Commons Attribution Non-Commercial License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/3.0>), ლიცენზიის პირობებით, რომელიც იძლევა შეუზღუდავი არაკომერციული გამოყენების, დისტრიბუციის და რეპროდუქციის უფლებას ნებისმიერი გზით, იმ დათქმით, რომ ნაშრომის ორიგინალი შესაბამისად არის ციტირებული.

I. სოციალური უფლებების გამართლება

სოციალური უფლებების სია გრძელი და ბუნდოვანია. სოციალური უფლებების შუასაუკუნოვანი ზოოპარკი წარმოადგენს წარმოსახვითი და ეგზოტიკური ცხოველების და ადამიანების და (მემარცხენე) ინტელექტუალების ზოგიერთი შინაური ცხოველების კოლექციას. სოციალურ უფლებათა შესახებ თავები ეროვნულ კონსტიტუციებში ან საერთაშორისო პაქტში ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების შესახებ შეიცავს ფუნდამენტურად განსხვავებულ დებულებებს.¹ ზოგიერთი ეს უფლება ეხება მოთხოვნილებათა არსებით დაკმაყოფილებას (უფლება სასმელ წყალზე და სანიტარიაზე, საჭმელსა და თავშესაფარზე). სხვა უფლებები ეხება დაზღვევის გარკვეულ ხარისხს დაუძღურებისა და შრომისუნარიანობის შეზღუდვის შემთხვევაში, რაც არსებითად ზემოქმედებს ადამიანის ცხოვრებაზე (პენსიით უზრუნველყოფა მოხუცებულობისას, ბავშვის გაჩენასთან დაკავშირებული დეკრეტული შვებულება). ზოგიერთი სოციალური უფლება გამოხატავს ცხოვრებისეულ შემთხვევებისგან დაცვას ანუ ეს უფლებები განსაზღვრულია ცუდი იღბლის შედეგად გამოწვეული უსამართლობის საპირწონედ. შეზღუდული შესაძლებლობების მქონე პირთა უფლებები და ავადმყოფობასთან დაკავშირებული უფლებები, თუნდაც უმუშევრობის შეღავათები, ამ კატეგორიას განეკუთვნება, რადგან ჯანდაცვასთან დაკავშირებული უფლებები შესაძლებელია წარმოდგენილი იყოს როგორც დაზღვევა უბედური შემთხვევებისას. სოციალური უფლებები ასევე მოიცავს სპეციალური სტატუსის უფლებებს, როგორც არის დედათა და ბავშვთა პრივილეგიები. დაბოლოს, სოციალური უფლებები გამოხატავს საზოგადოებრივად ხელმისაწვდომი საჯარო სიკეთეების სარგებლობის გარანტიას, როდესაც მომსახურების საყოველთაო ხელმისაწვდომობა მთელი საზოგადოებისთვის სარგებლის მომტანია პირადი უპირატესობების მიუხედავად. განათლება ერთ-ერთ ასეთ სიკეთეს წარმოადგენს (უფასო დაწყებითი და საშუალო განათლების კონსტიტუციური გარანტიებით). მიუხედავად იმისა, რომ საზოგადოებრივი გზების უფასო ხელმისაწვდომობა არ არის გარანტირებული კონსტიტუციით, საჯარო გზებსაც იგივე მახასიათებელი აქვს, რაც საჯარო სანიტარიას ან ვაქცინაციას ეპიდემიური მიზეზების გამო. მორალური, პოლიტიკური და ეკონომიკურად განსხვავებული მოთხოვნების არაერთგვაროვანი გადაწყვეტა გაურკვევლობის ძირითადი წყაროა

¹ გარკვეული შეუთავსებლობა არსებობს ეროვნულ კონსტიტუციებში სოციალურ უფლებათა კატალოგებს შორის. მიუხედავად იმისა, რომ რამდენიმე ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპული კონსტიტუცია ასახელებს ეკონომიკურ, სოციალურ და კულტურულ უფლებათა პაქტში ჩამოთვლილ უფლებებს (სოციალური უზრუნველყოფის საყოველთაო უფლება, ჯანმრთელობის უფლება, განათლების უფლება), გარკვეული უფლებები, როგორცაა, მაგალითად, ადეკვატური საცხოვრებელი პირობები, არცთუ ისე მკაფიოდ გამოხატულია. მაშინ, როდესაც პოლონეთის კონსტიტუცია 75ე მუხლის პირველ პუნქტში მკაფიოდ აცხადებს, რომ „საჯარო ხელისუფლება უნდა ახორციელებდეს პოლიტიკას მოქალაქეთა საცხოვრებელი მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად, კერძოდ, უსახლკართო პირობეების დასაძლევად, დაბალშემოსავლიანი მოსახლეობის საცხოვრებელი უზრუნველყოფის განსავითარებლად და ყოველი მოქალაქის მიერ საცხოვრებელი ადგილის შესაძენად მიმართული ღონისძიებების მხარდასაჭერად“, ამგვარი დებულება არ მოიძენება, მაგალითად, უნგრეთის კონსტიტუციაში და ამ უფლების ინტერპრეტაცია მოხდა უნგრეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ (გადაწყვეტილება 42/2000. (XI. 8.) AB hat.). ადეკვატური საცხოვრებლის უფლებას არ შეიცავს არც ჩეხეთის ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა 1991 წლის ქარტია. მეორე მხრივ, იგი განსაზღვრულია სამხრეთ აფრიკის კონსტიტუციის 26ე ნაწილში, რომელიც შეიცავს უფრო ძლიერ ტერმინებს სახელმწიფოს ვალდებულების შესახებ, რომ „გაატაროს არსებითი საკანონმდებლო და სხვა ღონისძიებები, არსებული სახსრების გამოყენებით ამ უფლების პროგრესული რეალიზების მიზნით“ და ასევე კრძალავს თვითნებურ გამოსახლებას. უგანდის კონსტიტუცია შეიცავს განსაკუთრებულ დებულებებს შეზღუდული შესაძლებლობების მქონე პირების უფლებებზე.

კონსტიტუციურ სამართალში და გამოიხატება ადამიანის უფლებათა ურთიერთსაწინააღმდეგო პოლიტიკურ მიმართულებებში. ეს განაპირობებს აზრთა სხვადასხვაობას სოციალური უფლებების სამართალწარმოებასთან, მათ შორის, კონსტიტუციურ სამართალწარმოებასთან მიმართებით.

სოციალურ უფლებათა შესახებ კონსტიტუციური ტექსტის არაერთგვაროვნებისა და გაურკვევლობის გამო, საკონსტიტუციო სასამართლოებმა უნდა მონახონ გზები ამგვარი დებულებების ინტერპრეტაციისთვის. ამ დროს მორალური და შედეგზე ორიენტირებული შეხედულებები განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია. გაურკვევლობის შემთხვევებში სასამართლო ვერ უგულებელყოფს არსებულ საზოგადოებრივ განწყობასაც.

რადგან სოციალურ უფლებებთან დაკავშირებული პოზიტიური ფორმულირებები ძირითადად ორაზროვანია, ზოგჯერ გამოტოვებულიც კია კონსტიტუციებში, მორალური შეხედულებები მნიშვნელოვანი ხდება კონსტიტუციურ სამართალში. სოციალური ღირებულებების დემონსტრაციული გაზიარება შესაძლოა სასარგებლო აღმოჩნდეს ტექსტში არსებული ვაკუუმის შესავსებად. თუმცა ამგვარი საზოგადოებრივი ინტუიციისა და განწყობის აღიარება ვერ მოხდება შესაბამისი მორალური საფუძვლების გარეშე. სოციალური უფლებების ინტერპრეტაციისას საკონსტიტუციო სასამართლოებმა უნდა მიმართონ ამგვარი მოთხოვნების მორალური საფუძვლების იდენტიფიცირებას. ინტერპრეტაციისას არჩევანი უნდა ეფუძნებოდეს თეორიის არსებით ლოგიკურ ძალას და მის სოციალურ აღიარებას, ამგვარი თეორიების მოსალოდნელი შედეგების გათვალისწინებით. მაგალითად, მკაცრი ეგალიტარიზმი შესაძლებელია მომხიბლველი იყოს უმრავლესობისთვის შურის გამო და ამგვარი გაგების ეკონომიკური შედეგების გათვალისწინებით, შურის მორალურად სახიფათო ბუნების გამო სასამართლოებმა უნდა უარყონ იგი. კონსტიტუციური სისტემა სწორედ კონკრეტული ემოციების სახიფათო კარნახის გამოსარიცხად არის შექმნილი. დამატებითი კონსტიტუციური მოსაზრებები სასამართლოების ფუნქციის შესახებ, შესაძლებელია ამის საწინააღმდეგოდ იბრძოდნენ (იხ. ქვემოთ).

სოციალურ უფლებებთან დაკავშირებული მოთხოვნების უკან არსებობს მთელი რიგი მორალური და პოლიტიკური მოსაზრებები. ბოლოს და ბოლოს, სოციალური უფლებების კონსტიტუციონალიზაცია გულისხმობს, რომ არც ერთ მორალურად ლეგიტიმურ საზოგადოებას არ შეუძლია ამგვარ მოთხოვნათა იგნორირება; თუმცა უფლებები შესაძლებელია არსებობდნენ ნაკლებად აშკარა მიზეზების გამო და სოციო-ეკონომიკური უფლებების არსებობა კონსტიტუციის ტექსტში თავისთავად არ განასახიერებს მათ მორალურ აუცილებლობას. მომდევნო გვერდებზე მოკლედ წარმოვაჩენ რამდენიმე არსებით მორალურ მოსაზრებას, რაც მიუთითებს სოციალურ უფლებებზე, მათი ნორმატიული საფუძვლების კომპლექსურობის და არაერთგვაროვნების საჩვენებლად, რასაც კონკრეტული შედეგები მოაქვს სოციალური უფლებების აღსრულებისას სასამართლო წესით.

ხშირად განიხილება, რომ სოციალურ უფლებებს აქვს სპეციფიკური ბუნება. შეუძლებელია მათი, როგორც ინდივიდუალური უფლებების მქონე პირთა მოთხოვნების სასამართლო ძალით აღსრულება და სახელმწიფოს ვალდებულებას წარმოადგენს მხოლოდ დაგეგმილი, სისტემატური მცდელობა, უზრუნველყოს მომსახურება არსებული სახელმწიფო რესურსებიდან გამომდინარე. ეს განმტკიცებულია ეკონომიკურ, სოციალურ და კულტურულ

უფლებათა პაქტის ტექსტში,² ასევე კონსტიტუციებში ირლანდიის კონსტიტუციის მაგალითზე, რომელიც ამ უფლებებს წარმოაჩენს სახელმწიფო მიზნებად, რომელთა სასამართლო წესით აღსრულება შეუძლებელია. მაგრამ ტექსტში განსაზღვრა არსებითი არ არის. ინდოეთის მაგალითი აჩვენებს, რომ სახელმწიფოს მიერ წარმართული პოლიტიკა და ეკონომიკურ, სოციალურ და კულტურულ უფლებათა პაქტის [CESCR] იზოლირებული დებულებები შესაძლებელია გარდაიქმნას უფლებებში, რომლებიც გამოიყენება კანონების შესაფასებლად. გაუმართლებელი, არგუმენტებს მოკლებული სოციალური უფლებების კონსტიტუციური პოზიცია არსებული მორალური შეხედულებებისა და კონსტიტუციური მართლმსაჯულებისთვის განსაზღვრული როლის შედეგია.

1. ღირსება. ფართოდ გარვცელებული სასამართლო არგუმენტი ადამიანის ღირსებას უკავშირდება. ორმხრივი, თანასწორი ღირსების ცნების აღიარება ყველასგან მოითხოვს, რომ ყოველ ადამიანს გააჩნდეს, სულ ცოტა, ცხოვრების მინიმალურ პირობები. ეს მოიცავს ძირითადი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებას სახელმწიფოს მიერ უზრუნველყოფილი მომსახურების მეშვეობით. ღირსების კონცეფციებს შორის ფუნდამენტური სხვაობები არსებობს. ღირსების ზოგიერთი ვერსიით, იგი დაკმაყოფილებულია თანასწორი პატივისცემით მატერიალური სერვისების გარეშე. ღირსების პოლიტიკური/დემოკრატიული კონცეფცია გულისხმობს, რომ, ვინაიდან კონსტიტუციური სისტემა დემოკრატიასა და თანასწორი მონაწილეობა დემოკრატიის წინაპირობაა, ადამიანმა უნდა მიიღოს სრული ძირითადი მხარდაჭერა, რაც აუცილებელია მისი ნორმალური მონაწილეობისათვის დემოკრატიაში. ზოგიერთი მოსაზრება ღირსების შესახებ აღიარებს, რომ ძირითადი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილება სახელმწიფოს ან თვით საერთაშორისო საზოგადოების აბსოლუტური ვალდებულებაა. მაგრამ კონსტიტუციებში არსებული ფორმულირებები ნაკლებად მომთხოვნიან.

2. თანასწორობა. სხვა არგუმენტები სოციალურ უფლებათა სასარგებლოდ ასახავს თანასწორობის მოსაზრებებს. ძალიან ხშირად თანასწორობის პირობა სრულდება, თუ დისკრიმინაცია სოციალური უფლებებით სარგებლობისას მიუღებელია. ზოგჯერ თანასწორობა მხოლოდ დამატებითი პირობაა - მაგრამ ძალიან შორს გამიზნული შედეგებით და ემსახურება კეთილდღეობისთვის დადგენილ მომსახურებათა გაფართოებას. ამგვარი გაფართო-

² ეკონომიკურ, სოციალურ და კულტურულ უფლებათა პაქტის [CESCR] მე-2 მუხლის პირველი ნაწილის თანახმად, „ამ პაქტის მონაწილე თითოეული სახელმწიფო კისრულობს ვალდებულებას, ინდივიდუალური წესით და საერთაშორისო დახმარებისა და თანამშრომლობის, კერძოდ, ეკონომიკურ და ტექნიკურ დარგებში საერთაშორისო დახმარებისა და თანამშრომლობის წესით, არსებული რესურსების მაქსიმალურ ფარგლებში მიიღოს ზომები, რათა თანდათან უზრუნველყოს ამ პაქტით აღიარებული უფლებების სრული განხორციელება ყველა მართებული საშუალებით, მათ შორის, საკანონმდებლო ღონისძიებათა მიღებით.“ ხელშემკვრელ სახელმწიფოთა ვალდებულებები კიდევ დაზუსტდა ეკონომიკურ, სოციალურ და კულტურულ უფლებათა კომიტეტის ზოგად კომენტარში და აღინიშნა. რომ ეს ვალდებულებები „მოიცავს ორივეს, რაც შეიძლება განისაზღვროს, როგორც [...] ქმედების ვალდებულებებსა და შედეგის ვალდებულებებს.“ ამასთანავე კომიტეტმა აღნიშნა, რომ „პაქტი უზრუნველყოფს პროგრესულ რეალიზებას და ასევე აღიარებს შეზღუდვებს, რაც უკავშირდება არსებულ შეზღუდულ რესურსებს, იგი ასევე აწესებს სხვადასხვა სავალდებულო ეფექტის მქონე ვალდებულებას.“) მაგალითად, „ღონისძიებას იმის გარანტად, რომ შესაბამისი უფლებები შესრულდება დისკრიმინაციის გარეშე“. ზოგადი კომენტარი ხელშემკვრელი სახელმწიფოების ვალდებულებათა ბუნების შესახებ (მუხლი 2, ნაწ. 1): 4/12/90. CESCR General Commentary 3. ნაწ. 1.

ებები ან თანასწორობის ნაგულისხმევი მოსაზრებები მათ საფუძველში ხშირად ხელს უშლის გაჭირვებულთა მიზნობრივ დახმარებას. სახელმწიფოს მიერ ნებისმიერი მომსახურება, განსაკუთრებით, თუ ის ეხება კეთილდღეობის უზრუნველყოფას, უნდა ემსახურებოდეს ყველას და, ალბათ, თანასწორად. ამასთანავე, იზრდება გადანაწილების ტვირთი (თანასწორობის საფუძველზე, მაგრამ ასევე პრაქტიკული მიზეზების გამო, გაზრდილი ხარჯების და მიმღებთა ფართო წრის გამო).³ როდესაც თაობათა შორის თანასწორობას პირდაპირი მნიშვნელობით გავიაზრებთ, სახელმწიფოს საპენსიო და ჯანდაცვის სისტემები განადგურდება.

3. *კონტრაქტარიანული მოსაზრებები.* კონსტიტუციური ხელისუფლების კონტრაქტარიანული (სახელშეკრულებო) თეორიები ამტკიცებენ, რომ სახელმწიფო შექმნილია ინდივიდუალური ძალაუფლების სახელმწიფოსადმი გადაცემით არა მხოლოდ მონაწილეთა სიცოცხლის, თავისუფლების, საკუთრების დასაცავად (ინდივიდუალური ძალაუფლების გადაცემა სოციალური გარიგების ცენტრალური კომპონენტია). კეთილდღეობაზე ორიენტირებული სახელმწიფო შეიძლება გავიგოთ როგორც დაზღვევის სისტემა სირთულეების წინააღმდეგ. აქ ხალხი ჰიპოთეტურად „ეთანხმება“ – სოციალური გარიგების ფორმით ანუ კონსტიტუციური დადგენილებით – რომ მოხდეს პირადი დაცვის ფუნქციის გადაცემა მოხუცებულ ასაკში შემოსავლის თვალსაზრისით, სოციალური უზრუნველყოფის ან ჯანდაცვის სხვა ასპექტები სოციალური დაზღვევის სისტემით მოგვარდეს, რაც უზრუნველყოფს მომსახურების გარკვეულ დონეს ცალკეული პიროვნების უშუალო წვლილის და შესაბამისი შემთხვევის დადგომის მიუხედავად. პირადი კონტრიბუცია შესაძლებელია სრულიად უმნიშვნელო იყოს, როგორც შეზღუდული შესაძლებლობების მქონე პირთათვის განკუთვნილი სერვისებისა და შესაძლებლობების შემთხვევაშია. ამ დროს დაზღვევის ელემენტი ამკარად ეფუძნება *ex ante* მოსაზრებებს. სახელშეკრულებო თეორია გამოიყენება ასევე მასობრივ უბედურებათა შედეგების მოგვარებისას: აქ ზოგიერთი შემთხვევა მაინც შეუძლებელია იყოს “დაზღვეული” – საზოგადოება, როგორც დაზღვევის ასოციაცია უზრუნველყოფს პირველად დახმარებას. დაზღვევის სახელშეკრულებო თეორია განასახიერებს აღიარებულ შეთანხმებას უმცირესის საბურველით: არსებობს სტატისტიკური შესაძლებლობა, რომ ზოგიერთი ადამიანი შეზღუდული შესაძლებლობებით დაიბადება ან ცხოვრების მანძილზე შეეზღუდება შესაძლებლობები. ამ ალბათობის საფუძველზე, რაციონალური ადამიანები შეთანხმდებოდნენ, დაეცვათ საკუთარი თავი თანამშრომლობის მეშვეობით. უფლების სახით უზრუნველყოფილი მომსახურება ასახავს საზოგადოებაში არსებულ საშუალო მზადყოფნას, დააზღვიონ საკუთარი თავი ამგვარი მდგომარეობისგან. შესაძლებელია ვამტკიცოთ, რომ მსგავსი მოსაზრებები გამოიყენება მინიმალურ საცხოვრებელ პირობებთან დაკავშირებით მათ მიმართ, ვინც იმსახურებს ამას ან ვინც ცუდი ბედის, მაგალითად, სამსახურის დაკარგვის მსხვერპლია. ღირსებაზე დამყარებული მიდგომისგან განსხვავებით, აქ გამოიყენება მორალური რისკის მოსაზრებები: პიროვნება თავის არჩევანზე პასუხისმგებელი უნდა იყოს და თუ იგი არ ეძებს საშუალო ადგილს და ა.შ., იგი არ არის აღჭურვილი უფლებებით. წინააღმდეგ შემთხვევაში, სისტემა ხელს შეუწყობდა ადამიანებს, რომ

³ იხ.: გერმანიის ფედერალური საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილება BVerfG, 1 BvR 2014/95 vom 3.4.2001, Absatz-Nr. (1 - 93) (Pflegeversicherung).

საკუთარი კეთილდღეობისთვის დამოკიდებულნი ყოფილიყვნენ სოციალურ ინსტიტუციებზე სამსახურის პოვნის ნაცვლად.

მაშინ, როდესაც სოციალურ დაზღვევაზე დაფუძნებული კეთილდღეობა შესაძლებელია უზრუნველყოფილი იყოს მკაცრად კონტრიბუციებისა და სტატისტიკური მონაცემების საფუძველზე, ამგვარი სისტემების კონსტიტუციონალიზაცია სოციალური უფლებების სახით სცდება წმინდა დაზღვევის ფილოსოფიას, რადგანაც ის მოიცავს არაპროპორციულ ტვირთს ბოგიერთ ადამიანზე, როდესაც მომსახურება განკუთვნილია პირებისთვის, რომლებიც მხოლოდ ნაწილობრივ უკავშირდებიან ამ კონტრიბუციას. რადგან არსებულ კონსტიტუციურ სისტემებში სხვადასხვა პრინციპი და არგუმენტი არეული, ადამიანის უფლებათა დაცვის სფეროში მცირეა ურთიერთგაგება სხვადასხვა სახელმწიფოში არსებულ სისტემებს შორის და თვით ერთსა და იმავე იურისდიქციაშიც. მაგალითად, უმეტეს სამართლებრივ სისტემებში პირადი წვლილი (კონტრიბუცია) ძალიან მნიშვნელოვანია სოციალური უზრუნველყოფის პენსიისთვის. ამავე დროს, ითვლება, რომ ჯანდაცვაში ეგალიტარიზმი უპირატესი უნდა იყოს სიცოცხლისა და ჯანმრთელობის საყოველთაო უფლებიდან გამომდინარე. ამ პრინციპის უფრო აგრესიული ფორმულირების თანახმად, ბაზარზე გაკეთებული კონტრიბუციაც კი დაარღვევდა ჯანმრთელობაზე თანასწორუფლებიანობას.

4. *თანაგრძნობა*. დამატებითი მოსაზრებები უკავშირდება ადამიანურ თანაგრძნობას. თანაგრძნობის არგუმენტი გამოიყენება თუნდაც იმ საჭიროებათა დაკმაყოფილებისას, როდესაც ტანჯვის ამოცნობა შესაძლებელია. ცხადია, ეს განცდა უფრო ვიწრო ცნებაა, ვიდრე ის ტანჯვა, რაც გამოწვეულია გაჭირვების ან ღირსების შელახვის შემთხვევაში. ასეთი თანაგრძნობა ისტორიულად შემდეგნაირად შეიძლება იყოს გააზრებული. ისტორიულად, ქველმოქმედება ეფუძნებოდა სოციალური ჯგუფის ან ადგილობრივი საზოგადოების მიმართ თანაგრძნობას. თანაგრძნობაზე დაფუძნებული ისეთი ინსტიტუტების ნაციონალიზაცია მოხდა, როგორცაა ეკლესიასთან დაკავშირებული სოციალური კეთილდღეობის მომსახურება და ადგილობრივი საქველმოქმედო მომსახურებები. აქედან გამომდინარე, სახელმწიფომ უნდა განაგრძოს ამგვარი თანაგრძნობის უზრუნველყოფა სხვადასხვა მომსახურებით.

5. *კომუნიტარიანიზმი*. სოციალური კეთილდღეობის კომუნიტარიული მოსაზრებები გულისხმობს, რომ ეროვნული საზოგადოების მნიშვნელობიდან გამომდინარეობს ბედისწერით შეკავშირებული საზოგადოება, რომელიც სოლიდარული ვალდებულების წყარო ხდება თითოეული ადამიანის პირადი კონტრიბუციის მიუხედავად.

6. *აღდგენითი სამართლიანობა*. სოციალურ უფლებათა განსაკუთრებული შემთხვევა შესაძლებელია სწორედ სამართლიანობის აღდგენას უკავშირდებოდეს. როდესაც სოციალური უსამართლობა გამოწვეულია წინა ხელისუფლების მიერ ან სოციალური დისკრიმინაციით, შეიძლება არსებობდეს აუცილებელი მიზეზები იმგვარ მომსახურებათა დასაწესებლად, რომლებიც აძლიერებენ სოციალურ უფლებებს. ამგვარ უფლებათა უზრუნველყოფის საფუძველები უკავშირდება არა ადრე არსებულ არსებით სოციალურ უფლებებს, არამედ სოციალურ უსამართლობას, რომელიც არღვევს ცხოვრებისეულ ინტერესებს. ეს მოსაზრებები გაჟღერდა, მაგალითად, სულიერად დაავადებულთა კონტექსტში აშშ-ში, სადაც ამ ჯგუფის წევრები ითვლებოდნენ სისტემატური წარსული უსამართლობის მსხვერპლებად, გამომდინარე სოციალური შეხედულებებიდან. უზენაეს სასამართლოს

არასოდეს ჩაუთვლია ეს კონსტიტუციურად დადგენილ საკანონმდებლო შეღავათებად, არც თუნდაც დისკრიმინაციად სულიერად დაავადებულთა წინააღმდეგ. მაგრამ რადიკალური საკანონმდებლო ცვლილებების საფუძველზე ამ პირთა კანონიერი უფლებებით აღჭურვა, უდავოდ, კონსტიტუციური და გამართლებული იყო ყოფილი უსამართლობის გათვალისწინებით.

**

რა მოსაზრებასაც არ უნდა ეფუძნებოდეს სოციალური უფლებების სამართლებრივი კონსტრუქცია, აღიარებული კონცეფცია უნდა აკმაყოფილებდეს ორ კონსტიტუციურ მოსაზრებას. თანამედროვე კონსტიტუციური ხელისუფლებები ვერ იარსებებენ თავისუფალი ბაზრის გარეშე და, შესაბამისად, ისინი უნდა ითვალისწინებდნენ საბაზრო ეკონომიკას.⁴ მეორე, თანამედროვე კონსტიტუციური სისტემა მოქმედებს პიროვნებათა თანასწორობის დაშვებით, ადამიანებს შორის ურთიერთდაქვემდებარების უარყოფის გაგებით. როგორც კანტისტები იტყოდნენ, არავინ უნდა იყოს სხვა ადამიანის საშუალება.⁵

ადამიანების თანასწორობა რთული რამაა. თავისუფალი ბაზრის პერსპექტივიდან ეს ნიშნავს პრიორიტეტების თანასწორობას: პრინციპში, უნდა დავეთანხმოთ, რომ 500 დოლარიანი ფეხსაცმლის შეძენის პრიორიტეტი უთანაბრდება პრიორიტეტს, რომელიც ნაკარნახევია მოთხოვნილებით, გქონდეს ხუთ ცენტიანი პურის ნაჭერი. ეს გულისხმობს, რომ არავის არ უნდა ჩამოერთვას შესაძლებლობა, ყიდულობდეს ძვირფას ფეხსაცმელს მაშინაც, თუ ამ თანხით 10 000 ადამიანის გამოკვება შეიძლება. ბენტამისტები და სოციალისტები არ იზიარებენ ამ ლოგიკას. ერთი და იმავე თანხის ოდენობის შესაძლებ-

⁴ მოსამართლე ჰოლმსის ცნობილი მოსაზრებით, ამერიკის კონსტიტუციაში გაწერილი არ არის არც ერთი ეკონომიკური თეორია. თუმცა, ვინაიდან ცოცხალი კონსტიტუცია უნდა ასახავდეს ამერიკელი ერის ზოგად მოსაზრებებს, აშშ კონსტიტუციურად საბაზრო სისტემაა. -1945 წლის არაერთი პოსტკონსტიტუცია პირდაპირ აცხადებს, რომ ქვეყნის ეკონომიკური სისტემა სოციალური საბაზრო ეკონომიკაა. ცხადია, სოციალური უფლებების მოთხოვნები ხშირად გამოიყენება იმ პლატფორმად, სადაც წამოიჭრება რადიკალური წინადადებები თავისუფალი ბაზრის შესაზღვრდად. იხ. მაგ.: Menendez, A.J., New Foundations for Social Rights. A deliberative democratic approach, ARENA Working Papers, WP 02/32.

⁵ დვორკინი ამტკიცებდა, რომ მორალურად გამართლებულია დაზღვევის სისტემის უბედობის გამო შექმნა საზოგადოებაში, სადაც ეგალიტარიანიზმი (ან სხვა მოსაზრებები, როგორცაა ფეოდალიზმი, ნაციონალიზმი) აკავშირებს ადამიანთა ბედს. გადანაწილება, თუნდაც გარკვეულწილად, ლეგიტიმურად შეიძლება გამოიყენოთ საპირწონედ უბედობისა, რომელიც არც ერთი ადამიანის არჩევანით არ არის განპირობებული. ხელისუფლება იძულებით მოქმედებს, რომ უზრუნველყოს "დაზღვევის საზოგადოება". ამ მსჯელობაში საჭირო არ არის სოციალურ უფლებებზე დამოკიდებულება, თუმცა სოციალური უფლებები შესაძლებელია განვიხილოთ როგორც უბედური შემთხვევის განსაკუთრებული ზრუნვის ინდიკატორი. იხ.: Dworkin, R. Sovereign Virtue: The Theory and Practice of Equality, Harvard University Press, 2000; Markovits, D., How Much Redistribution Should be There? 112 Yale Law Journal 8, at 2291 (2003). როულსზე დაყრდნობით, მიქელმანი ავითარებს არა დაზღვევაზე კონცენტრირებულ, თუმცა მაინც კონტაქტარიანულ მოსაზრებას სოციალური უფლებების სასარგებლოდ: „როგორ შეიძლება დასაბუთებულად მოვუწოდოთ ყველას, როგორც არგუმენტირებულად, ასევე რაციონალურად მიანდონ საკუთარი ბედი დემოკრატიულ-მაჟორიტარულ საკანონმდებლო სისტემას იმ მცდელობის გარეშე, რომ ჩვენმა სისტემამ აიღოს ვალდებულება, დასაწყისშივე წარმართოს საკუთარი თავი ისე, რომ ხელი შეეწყოს თითოეულ ადამიანს როგორც პოლიტიკური გაცვლისა და კონკურენციის პროცესში, ასევე, ზოგადად, სოციალურ და ეკონომიკურ ცხოვრებაში კომპეტენტურ და პატივცემულ წვლილის შემტან პიროვნებას? თუ ჩვენ არ შეგვიძლია ამის გაკეთება, მაშინ არც ერთი 'კონსტიტუციური შეთანხმება' არ იქნება 'საკმარისი', თუ მას აკლია ამგვარი მონდომების კვალი ან გამოხატულება. შესაბამისად, სოციალური უფლებების რაიმე სახის გარანტიებს მოუწევთ, აისახონ ლეგიტიმურ ლიბერალურ-დემოკრატიულ კონსტიტუციაში". Michelman, F.I., The Constitution, Social Rights, and liberal Political Justification, 1 INTLJCL 13, at 25 (2003).

ლობები განსხვავებულია, ერთი დოლარი მშვიერისთვის უფრო ძვირფასია, ვიდრე დოლარი მილიონერისთვის, რომელსაც დამატებით ძვირფასი ღვინის კასრის ყიდვა სურს.

საბაზრო პრინციპი გულისხმობს, რომ ხელი უნდა შეეწყოს ისეთ პოლიტიკას, რომელიც საშუალებას აძლევს ადამიანს, დაეყრდნოს საკუთარ თავს, დამოკიდებული იყოს საკუთარ შესაძლებლობებზე და არა გადანაწილებაზე.⁶ ეს, უდავოდ, შეესაბამება ღირსების ერთ ინტერპრეტაციას: კერძოდ, ღირსებას, როგორც ავტონომიას და თვითგამორკვევას. საბაზრო მოსაზრება არ გულისხმობს საბაზრო რაციონალიზმს. ჯონ კენედის ცნობილი გამონათქვამის თანახმად, მოქცევისას ყველა ნავი იწევა. ნავების შერჩევითი აწევა სოციალური ტრანსფერების მეშვეობით ჩაძირავს სხვა დანარჩენს, როდესაც წყლის დონე დაიწევს (ეს არ გამორიცხავს სიცოცხლის გადასარჩენი საშუალებებით დროებით სარგებლობას). ინსტიტუციები, რომლებსაც ევალებათ კონსტიტუციის დაცვა, როგორც რაციონალური დაწესებულებები უნდა იცავდნენ ამ რაციონალობას და შესაძლოა იმ ინსტიტუტებსაც, რომლებიც საბაზრო რაციონალობას განაპირობებენ. ლეგიტიმურია მოსაზრება, რომ ხალხი არჩევს მათი წილის აბსოლუტურ გაუმჯობესებას, რაც ახასიათებს ძირითადი (ბიოლოგიური) ადამიანური მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებას. გადაჭარბებული დაბეგვრა ევალიტარული ან ღირსეული კეთილდღეობის უზრუნველსაყოფად ტრანსფერის განხორციელებისათვის ჩამოშლის ზოგად კეთილდღეობას, ყოველ შემთხვევაში, კეთილდღეობის დაგროვების რაოდენობრივი გაგებით, რაც განისაზღვრება, მათ შორის, ერთიანი ეროვნული პროდუქტითა (GNP) და მსგავსი ინდიკატორებით.⁷ შესაძლებელია, ადამიანები ფიქრობენ ერთგვარად და აკეთებენ არჩევანს სხვაგვარად. სავსებით შესაძლებელია, ბევრი ადამიანისთვის შედარებითი დანაკარგი უფრო მნიშვნელოვანია, ყოველ შემთხვევაში, ძირითადი საჭიროებების დაკმაყოფილების მიღმა რაც იქნება, ის მაინც. ასეთი ხალხი შესაძლებელია, უპირატესობას ანიჭებდეს ნამცხვრის უფრო პატარა ნაჭრებს (ან მშრალ პურს) თუ მათი მეზობელიც მათ მსგავს მდგომარეობაშია. არაკომუნისტური კონსტიტუცია არის, თავისი დანიშნულებით, საშუალება ამგვარი პრიორიტეტების წინააღმდეგ, რასაც კერძო ქონების დაცვაც გამოხატავს. მართალია, რეგულირებული ჩამორთმევის აღიარების გათვალისწინებით და საკუთრების სოციალური ვალდებულებების თვალსაზრისით, ეს არცთუ ისეთი მყარი დაცვაა, თუმცა ის მაინც დაცვაა. მოსამართლე ჰოლმსი განაცხადებდა, რომ სასამართლოებს არ გააჩნიათ ძალა, დაიცვან საბაზრო ეკონომიკა, მაგრამ ეს არ გულისხმობს, რომ მათ გააჩნიათ უფლებამოსილება, უგულებელყონ უფლებებზე დაფუძნებული საკუთარი არჩევანის შედეგები.

დაუქვემდებარებლობის პრინციპი გამოხატავს უფრო პრაქტიკულ საკითხებს. ეს პრინციპი გულისხმობს, რომ კონსტიტუციურად გამართლებულია მხოლოდ ისეთი ღონისძიებები, რომლებიც მისაღებია როგორც სასურველი სოციალური შედეგათი ამა თუ იმ ადამიანისთვის თანასწორი ტვირთის გათვალისწინებით, რასაც იწვევს ეს ღონისძიება. უმეცრების საბურველით თანახმა იქნებოდით თუ არა, გადაგეხადათ 5% საშემოსავლო გადასახადი

⁶ იხ. მაგალითად, Epstein, R. A., *Against redress*, Daedalus, 2002, გვ. 39-48.

⁷ მკაცრი ბენტამისტი დაუპირისპირდებოდა ამ პოზიციას იმის მტკიცებით, რომ ინდივიდუალური ბედნიერება დაგროვებადი უნდა იყოს. თუმცა უმეტესი ბენტამისტები აღიარებენ, რომ გრძელვადიან პერსპექტივაში, – სადაც დაგროვება უნდა მოხდეს, – არასაბაზრო ადმინისტრაციული გადანაწილება შეამცირებს ბედნიერებას, რადგანაც გადასანაწილებლად სულ უფრო ცოტა დარჩება.

შემდგომში არსებითი ოდენობის პენსიის მისაღებად, თუ შესაძლებლობების შეზღუდვის ალბათობა x პროცენტია? გარკვეული სოციალური დაზღვევის მოდელები სახელშეკრულებო თეორიის ფარგლებში ამგვარ კალკულაციას ემყარება. დაუქვემდებარებლობის მოთხოვნა დაკმაყოფილებულია, თუ შეღავათი არსებული გამოთვლების საფუძველზე და ამგვარ შემთხვევებში საშუალო დანახარჯის გათვალისწინებით დასაბუთებულია.

ჩავთვალოთ, რომ უფასო ჯანდაცვის სისტემა შექმნილია იმისთვის, რომ უზრუნველყოს ბრუნვის უმაღლესი დონე. ამგვარ სისტემაში ჩვენ არ ვიცით, ამ სისტემით მოსარგებლე პირს რამდენის გადახდა სურს და რამდენის გადახდა შეუძლია რეალური მომსახურებისთვის, შესაბამისად, ასეთი სისტემა იოლად არღვევს დაუქვემდებარებლობის პრინციპს. უკიდურესი სიღარიბის შემთხვევაში, რისთვისაც ადამიანი არ არის პასუხისმგებელი (ასეა ბავშვების შემთხვევაში), შესაძლებელია, ზოგიერთმა იდაოს, რომ მათთვის გადაცემულ ფულთან ბევრად მეტი შესაძლებლობაა დაკავშირებული. დაზღვევის ლოგიკით, საფუძვლიანია უმცირესის საბურვლით იმის ვარაუდი, რომ ჩვენ შეიძლება ყველა დავბადებულებიყავით გაჭირვებულ ბავშვებად და არ შეგვძლებოდა რაიმე წინააღმდეგობა ამ მდგომარეობისადმი. ამიტომ ადამიანმა გონივრულად უნდა გადაიხადოს სადაზღვევო შენატანი გაჭირვებული ბავშვისათვის უკეთესი მინიმალური დაცვის უზრუნველყოფად. კეთილდღეობის უფლებების უფრო აგრესიული დაცვა გამომდინარეობს განათლების კონტექსტიდან. განათლებაში საზოგადოების ფართო მონაწილეობა უზრუნველყოფს შეღავათებს საზოგადოების ყველა წევრისათვის. შესაბამისად, დაუქვემდებარეობის პრობლემა არ გვანახებს, ყოველ შემთხვევაში, დაწყებითი და საშუალო განათლების სტადიაზე.

II. მართლმსაჯულების შესაძლებლობები

რა არის საკონსტიტუციო სასამართლოების სათანადო როლი ამ მრავალმხრივი სოციალური უფლებების მიმართ? მიუხედავად კონსტიტუციაში მოცემული კონკრეტული ფორმულირებებისა, რეალური პრობლემა ეხება იმას, თუ რა ფუნქცია აქვს საკონსტიტუციო სასამართლოებს და მართლმსაჯულებას სოციალური უფლებების საკითხებში. სასამართლო გადაწყვეტილებების შედეგად შესაძლოა პოლიტიკის კურსი დადგინდეს და შესაძლებელია, პირდაპირი საბიუჯეტო ზემოქმედებაც მივიღოთ. საბიუჯეტო დეფიციტიც შეიძლება გაიზარდოს გადაწყვეტილებების პირდაპირი გავლენით. იმ არგუმენტის საპირისპიროდ, რომ ტრადიციული უფლებები ძვირადღირებული უფლებებია და, შესაბამისად, სახელმწიფოს პოზიტიურ და ნეგატიურ ვალდებულებებს შორის განსხვავება უმნიშვნელოა, შეიძლება ითქვას, რომ მხოლოდ სოციალურ უფლებებს გააჩნია პირდაპირი ფისკალური შედეგი. მხოლოდ სოციალური უფლება იწვევს მკვეთრ ცვლილებას ან ხელს უშლის აუცილებელ დაზოგვას, რომელიც განაპირობებს ხარჯვის გაგრძელების ან დამატებითი ხარჯების გაწევის შესახებ გადაწყვეტილებას, აიძულებს რა მთავრობას რაიმე მომსახურეობით ან სოციალური დახმარებით უზრუნველყოფას და აკისრებს ვალდებულებას დაუყონებლივ შეცვალონ კონკრეტული დებულებები ბიუჯეტის ხარჯით ნაწილში.

სოციალური უფლებების სასამართლო განსჯადობას რაც შეეხება, კონსტიტუციური და გონივრული არგუმენტაციები ჩამოყალიბებულია, რომლებიც მიუთითებენ, რომ ასეთი უფლებების სასამართლო უზრუნველყოფა, თუნდაც საკონსტიტუციო სასამართლოების

მიერ არ არის მიზანშეწონილი. ირლანდიის უზენაესი სასამართლო იძლევა ოფიციალურ განმარტებას აღნიშნულ კონსტიტუციურ პრობლემასთან დაკავშირებით:

„უნდა აღინიშნოს, რომ ხშირ შემთხვევაში პოლიტიკური დებატების და განხეთქილების საგანი არის ის, თუ რა ფარგლებში და როგორი ხერხებით სრულდება სახელმწიფო შემოსავალი და კრედიტუნარიანობა და თუ რა მიზნებით ხდება საბიუჯეტო სახსრების ხარჯვა, მაგრამ უდავოა, რომ სახელმწიფოში აღნიშნული საკითხების დარეგულირებაში მთავარი ფუნქცია ეკისრება მთავრობას და პარლამენტს. აღნიშნულ სფეროში სასამართლოების მიერ მთავრობის ან პარლამენტის მიერ მიღებული გადაწყვეტილებების გადასინჯვა გულისხმობს მათ მიერ იმ ფუნქციების მორგებას, რომელთა უფლებამოსილებებიც განსაზღვრულია ზემოხსენებულ სახელმწიფო ორგანოებზე და, გარდა ამისა, ისინი საკმაოდ მოუმზადებელნი არიან ასეთი ფუნქციების განხორციელებისათვის.“⁸

სასამართლოები პასუხს არ აგებენ სოციალურ პოლიტიკაზე და არც ასეთი პოლიტიკის ეკონომიკურ შედეგებზე. პოლიტიკა და ბიუჯეტი დემოკრატიული ანგარიშვალდებულების საკითხებია მაშინ, როცა საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლეები და, ზოგადად, სასამართლო ხელისუფლება მოიაზრება დემოკრატიული ანგარიშვალდებულების ფარგლებს გარეთ. მოსამართლეები არ არიან სოციალური უზრუნველყოფის პოლიტიკის და ბიუჯეტის საკითხებში სპეციალიზებულნი. თვით სასამართლო პროცესის ბუნება არის გონივრული სოციალური პოლიტიკის განხორციელების ხელისშემშლელი ფაქტორი. სასამართლოები ვერ უზრუნველყოფენ უფლების დაცვის ადეკვატურ საშუალებებს. ეს წინააღმდეგობები არ გამორიცხავს სხვა საკითხების განხილვას, რომლებიც სოციალურ უფლებებზე არის კლასიფიცირებული, მაგალითად, გათანაბრების პროცედურას. აღნიშნულმა „მშვიდმა წესებმა შეიძლება შეასრულონ სასარგებლო ფუნქცია სოციალური უფლებების გარანტიების გამანაწილებელ ამოცანაში. [...თუმცა] ყოყმანისთვის ორი შესაძლო მიზეზი რჩება, მათთვისაც კი, ვინც მორალურად დარწმუნდა, რომ წინსვლა უნდა განაგრძოს და არ აქვს სასამართლოს წვდომის უარყოფითი შედეგების შიში. პირველ რიგში, ეს არის დემოკრატიული წინააღმდეგობა, [...] იმ გაგებით, რომ სოციალური უფლებების კონსტიტუციაში დამატებით დემოკრატიის ხარისხი არაგონივრულად ეცემა, მიუხედავად იმისა, ჩაერთვება თუ არა სასამართლო ხელისუფლება სოციალური უფლებების განხორციელებაში. მეორე მხრივ კი, სახელშეკრულებო წინააღმდეგობა იმ გაგებით, რომ სოციალური უფლებების კონსტიტუციაში დამატებით კნინდება კონსტიტუციის როგორც კანონის ფუნქცია, კერძოდ კი, იძულებითი პოლიტიკური და სამართლებრივი წესრიგის ლეგიტიმაციის უზრუნველყოფა“.⁹ სოციალური უფლებები ხელს უშლიან დემოკრატიული პროცესების განვითარებას. ბევრი ავტორისათვის, როგორცაა ფაბრე, ეს პრობლემას არ წარმოადგენს, რადგანაც, მისი აზრით, უფლებები მნიშვნელოვანი ფასეულობებია, რომლებიც იმისთვის მყარდება, რათა შეიზღუდოს დემოკრატია.¹⁰

თუ გავითვალისწინებთ იმ ფაქტს, რომ ზემოაღნიშნული ლეგიტიმაციის საკითხები სადავოა და გავრცელებული, სოციალური მოლოდინები ვეღარ იქნება სრულად უგულებელყოფილი

⁸ McKenna v An Taoiseach (No.2) [1995] 2 IR 10.

⁹ Michelman, op. cit., იხ. ზემოთ სქოლიო 5 (2003).

¹⁰ Fabre, C., Social rights under the Constitution. Government and the decent life, Oxford University Press, 2000, გვ. 86 ff.

სასამართლო ორგანოების მიერ,¹¹ იმ შემთხვევაშიც კი, როცა საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლე გულწრფელად წუხს კონსტიტუციაზე, აღარ შეიძლება დავეყრდნოთ არსებულ მიდგომებს, რომლებიც გამოიყენება ფუნდამენტურ უფლებებთან მიმართებით. ეს შეზღუდვა გამომდინარეობს თვით სოციალური უფლებების ბუნებიდან. სოციალური უფლებები, პირველ რიგში, მიუთითებს კოლექტიურ მოგებაზე და სტატუსზე და ისინი აუცილებლად ეფუძნებიან მთავრობის პოზიტიურ ქმედებებს, სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებებისაგან განსხვავებით, რომლებიც წინასწარ უშვებენ და აძლიერებენ ინდივიდუალურ არჩევანს. ამავდროულად, სოციალური მოთხოვნების უგულვებელყოფა როგორც კონსტიტუციური და სოციალური ფაქტისა, გამოუსწორებელი შეცდომა იქნებოდა. კონსტიტუციაში არის განუსაზღვრელობის არეალი და საკმაოდ დიდი სივრცე, როდესაც სოციალური უფლებებზე მიდგება საქმე.

მიუხედავად იმისა, რომ ინდივიდუალური უფლების მიდგომა გამართლებული არ არის, არსებობს სხვა მრავალი ლეგიტიმური სტრატეგია სოციალური უფლებების კონსტიტუციური გადაწყვეტისათვის. მომდევნო განმარტებები შეეხება კონსტიტუციური თვალსაზრისით რამდენიმე დასაშვებ სტრატეგიას და, ჩვეულებრივ, ყველაზე ხშირად გამოყენებადი სტრატეგიების კონსტიტუციურ შედეგებს. აღნიშნული განმარტებები უფრო აღწერილობითი ხასიათისაა, ვიდრე ნორმატიული, თუმცა შედეგები, რომლებიც წარმოჩნდება აღწერილობის შედეგად, მნიშვნელოვანია ნორმატიული მოსაზრებების ჩამოყალიბებისათვის.

კონსტიტუციური სტრატეგია მნიშვნელობას იძენს მის კონკრეტულ კონტექსტში გამოყენების დროს. სოციალურ უფლებებთან დაკავშირებით მიღებული გადაწყვეტილებების აქტიურობა ან პატივისცემა დამოკიდებულია, ნაწილობრივ მაინც, პროცედურაზე. კანონმდებლობის აბსტრაქტული მიმოხილვა, რომელიც ზღუდავს არსებულ უფლებებს, დიდ საბიუჯეტო შედეგებს იწვევს, მაშინ როდესაც კონსტიტუციური ცდომილების აღმოჩენას, სოციალური უფლების სახელით, შეიძლება ჰქონდეს კიდევ უფრო მძიმე უარყოფითი შედეგი, თუ ის თავის თავში მოიცავს კონკრეტული დაგეგმვის და კონტროლის ვალდებულებაზე მეტს. მეორე მხრივ კი, კონკრეტულ საქმეზე მიღებული გადაწყვეტილების შედეგი შესაძლებელია იყოს უფრო განცალკევებული, იმ შემთხვევაშიც კი, თუ აღიარებულია სახელმწიფოს პოზიტიური ვალდებულება, რადგანაც გავლენა შეიძლება იყოს კონკრეტული ფაქტით და ადგილობრივი ქმედებებით შეზღუდული (მაგ.: ვალდებულება, შეიქმნას სპეციალური სკოლა უფლებების წასახალისებლად).

სოციალურ უფლებებთან დაკავშირებული სტრატეგიები უფრო მეტად კონტექსტუალურია, ვიდრე პოლიტიკური და სამოქალაქო უფლებების განხორციელების სტრატეგიები. წამება არის კულტურაზე ოდნავ დამოკიდებული იმდენად, რამდენადაც შეურაცხყოფა და ტკივილის მიყენება კონკრეტულ კულტურაში განსხვავდება, მაგრამ ეკონომიკურ მდგომარეობაში არ არსებობს ისეთი პირობები, რომლებიც გახდიდნენ წამებას „მეტნაკლებად საჭიროს“ და, შესაბამისად, მიიჩნევდნენ დასაშვებ ფაქტად.

სოციალური უფლებების დაცვის საჭიროება უმეტესწილად დამოკიდებულია არსებულ ეკონომიკურ მდგომარეობაზე. შესაბამისად, სოციალურ უფლებებს გააჩნია არსებითად

¹¹ კონსტიტუცია, როგორც ცოცხალი დოკუმენტი, შეიცავს, სულ მცირე, პატარა ფანჯარას საზოგადოების არსებული ღირებულებების დასახად.

განსხვავებული მნიშვნელობა მასობრივი სილატაკის პირობებში ან ქვეყანაში, სადაც უმუშევრობის მაჩვენებელი არის 30 პროცენტზე დაბალი. გამომდინარე აქედან, საკონსტიტუციო სასამართლოების კონკრეტული ფუნქცია სოციალური უფლებების განხილვის დროს გაგებული უნდა იქნეს გარკვეული სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის მიხედვით, სილატაკის პირობები განსაკუთრებით გაჭირვებულ ქვეყნებში განსხვავდება განვითარებული (მდიდარი) ქვეყნების ღარიბი მოსახლეობის პირობებისაგან და, შესაბამისად, კონსტიტუციური მართლმსაჯულების განხორციელების ლეგიტიმური სტრატეგიებიც განსხვავებული უნდა იყოს. დამატებით უნდა აღინიშნოს, რომ მოცემულ დეფინიციურ პირობებში ასევე შეზღუდულია სასამართლო ორგანოთა რეალური შესაძლებლობები. სტრატეგიების ფორმულირებისას სოციალური უფლებების თანმდევნი გამართლება თანაბრად მნიშვნელოვანია. საჭიროა გავიაზროთ, რა დოზით ესმის ადამიანს ყველასათვის მიკუთვნიებული სოციალური უფლებები, თუ პირიქით, მათ მიიჩნევენ თანაგრძნობით ნაკარნახევ უფლებებს, რომლებიც პასუხობს განმცხადებელთა რეალურ ტანჯვას. „სოციალური უფლებები, როგორც გაჭირვებისგან კონსტიტუციური დაზღვევა“ სულ სხვა განხილვის საგანია.

მდიდარ და პოსტკომუნისტურ გარდამავალ ქვეყნებშიც კი კეთილდღეობის უფლებები განხილვება საშუალო ფენის უფლებებად. საკონსტიტუციო სასამართლოებს არ გააჩნია მორალური ვალდებულება, წინ წამოსწიონ სოციალური პოლიტიკის ჩამოყალიბება, მაგალითად: განაცხადონ, რომ არსებობს კონსტიტუციური ვალდებულება არსებული მომსახურებების როგორც უფლების უზრუნველსაყოფისა. არარაციონალური მომსახურებების ინერციული შედეგების შენარჩუნების კონსტიტუციური ვალდებულება არ არსებობს.¹² რა თქმა უნდა, კანონის უზენაესობის და საკუთრების უფლების დაცვის მოსაზრებები ლეგიტიმურია, სოციალური მომსახურებების განვითარების განხილვისას. ასეთი განხილვები საკმაოდ ძვირადღირებული იქნებოდა. თუმცა ადვოკატისათვის კანონის უზენაესობის დამატებითი ღირებულებები არ წარმოადგენს გადამწყვეტ ფაქტორს - თუ კანონის უზენაესობა ზედმეტად ძვირადღირებულია, ეს არის ზუსტად ის მომსახურება რომელიც უნდა შეწყდეს.¹³

**

¹² ინერციის მოსაზრება ასახავს საკმაოდ მნიშვნელოვან სამართლებრივ საკითხს, მათ შორის, უკუძალის არარსებობას სამოქალაქო უფლებების დაცვის თვალსაზრისით, როდესაც საზოგადოებაში მომხდარი ეკონომიკური ცვლილებები არ თამაშობს გადამწყვეტ როლს. არგენტინის უზენაესმა სასამართლომ განაცხადა, რომ საოჯახო სოციალური დახმარებები შეიძლება რეგულირებული იყოს, მაგრამ მათი გაუქმება დაუშვებელია (1996 წლის 19 აგვისტო, V.916. XXXII. 22/96). თუმცა გერმანიის სოციალური კეთილდღეობის სახელმწიფოს კონცეფციაში *Rücktrittsverbot* გათვალისწინებული არ არის.

¹³ ორი მაგალითი: ლატვიის საკონსტიტუციო სასამართლომ მის 2005 წლის 1 სექტემბრის გადაწყვეტილებაში სახელმწიფოს სოციალური დახმარებების კანონის მე-7 სექციაში გათვალისწინებული ნორმის აღსრულების საკითხზე მსჯელობისას არაკონსტიტუციურად ცნო სქემა, რომელიც ბავშვის მოვლის დახმარებას მხოლოდ მაშინ გასცემდა, თუ მშობელი არ იყო დასაქმებული, რაც ზღუდავდა მშობლის საქმიანობის განვითარების უფლებას. (Kristīne Dupate, Aija Freimane un Aivita Putniņa. 4 November, 2005, case no. 2005-09-01). არგენტინის უზენაესმა სასამართლომ განაცხადა, რომ ცალკეული სამსახურებრივი მოვალეობის შესრულებით გამოწვეული შრომისუნარიანობის შეზღუდვისთვის გაცემული ფულადი კომპენსაციები უნდა გაიცეს ერთჯერად თანხად და არა ყოველთვიურად (Milone, Juan Antonio v/ Asociat S. A. Aseguradora de Riesgos de Trabajo s/ accidente, 22 October 2004, M. 3724. XXXVIII). მნიშვნელოვანია, რომ ეს მოსაზრება ინდივიდუალურ შეხედულებებს მოკლებულია. ასეთი ვეროვანი პროცესის მოსაზრება ასევე აღიარებულია (მოსამართლე ბლეკის მნიშვნელოვანი წვლილის შედეგად, მითითებულია განსხვავებული აზრი) აშშ-შიც: Goldberg v. Kelly 397 U.S. 254 (1970).

სასამართლო გადაწყვეტილებები სოციალური უფლებების საკითხებზე გამომდინარეობს ერთმანეთისაგან ძალზე განსხვავებული სასამართლო პროცესებისაგან. თუ არ იქნა განხილული არსებული საფრთხეები, ვერ მოხერხდება კონსტიტუციური მართლმსაჯულების ფუნქციისა და შესაძლებლობების მართებული განზოგადება. იხილეთ ქვემოთ რამდენიმე სიტუაცია:

1) *საარსებო მინიმუმით* უზრუნველყოფის დაცვა (ერთი მხრივ, წმინდა სიტყვასიტყვით საფუძვლებზე დაფუძნებით, როგორც ეს მოხდა სამხრეთ კორეაში,¹⁴ მეორე მხრივ, სოციალური სახელმწიფოს ზოგადი პრინციპების საფუძველზე, როგორც ეს მოხდა გერმანიაში). ჩემთვის ცნობილ საქმეებში საკონსტიტუციო სასამართლოები არ ქმნიან ასეთ უფლებას. რეალურად, პრობლემა ყოველთვის მდგომარეობს საარსებო მინიმუმის *ფარგლების* დადგენაში, რომლებიც უკვე აღიარებულია და მოქმედებს კანონმდებლობის დონეზე. საკონსტიტუციო სასამართლოს ერთ-ერთი კონტრიბუციაა, უზრუნველყოს სისტემის ერთგვაროვნება, რომელიც ზემოქმედებს საარსებო მინიმუმზე. მაგალითად, საგადასახადო კანონი უნდა ასახავდეს კანონის მიერ სხვაგვარად დადგენილი საარსებო მინიმუმის კონცეფციას და საკონსტიტუციო სასამართლო უნდა განიხილავდეს, თუ როგორ ზემოქმედებს კანონის მიერ დადგენილი სხვადასხვა სამართლებრივი ტვირთი საარსებო მინიმუმის უფლებაზე.

საარსებო მინიმუმი ხშირად განისაზღვრება გარკვეული ღირსებითი მიდგომით. როგორც იტალიის საკონსტიტუციო სასამართლომ თავის გადაწყვეტილებაში „არაერთხელ გაუსვა ხაზი, რომ ჯანმრთელობის უფლების დაცვა ექვემდებარება შეზღუდვებს, რომელთა წინაშეც დგანან კანონმდებლები მათ განკარგულებაში მყოფი თანხების გადანაწილების დროს. თუმცა სახელმწიფო სახსრებზე მოთხოვნილება ვერ გახდება იმდენი, რომ განადგურდეს თვით ამ უფლების არსი, რომელიც დაცულია კონსტიტუციით, როგორც ადამიანის ღირსების ხელშეუვალი ნაწილი. კითხვაც ვერ იარსებებს, რომ უფრო ღარიბი მოქალაქების ან 'ღატაკების', კონსტიტუციის 32-ე მუხლის ტერმინი რომ გამოვიყენოთ, უფლება უფასო ჯანდაცვაზე სწორედ ამ საკითხიდან გამომდინარეობს.“¹⁵

2) სოციალური დაცვის უფლებები შეიძლება გაგებული იქნეს როგორც *თავისუფლების* ინტენსიური დაცვა. ბიოლოგიური მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების დაცვა, ისევე როგორც თავისუფლება, გარანტირებულია ფუნდამენტური უფლებების დონეზე. ეს მდგომარეობა ყველაზე ახლოს მდგომია ინდივიდუალური უფლებების მოთხოვნებთან. აქ ჩვენ შეგვიძლია, ვისაუბროთ ნეგატიურ უფლებაზე და სახელმწიფოს მხრიდან ჩაურევლობის შესაბამის ვალდებულებაზე. „სოციალურ-ეკონომიკური უფლებები, სულ მცირე, ნეგატიურად უნდა იყვნენ დაცული არამართებული ჩარევისაგან.“¹⁶ ასეთ მიდგომა კიდევ უფრო ლოგიკურია ძირითადი საჭიროებების კონტექსტში, მით უფრო, თუ გავითვალისწინებთ მთავრობის არაჯანსაღ დამოკიდებულებას და დაბალ მგრძობელობას აღნიშნულ საკითხებთან მიმართებით, რომლებიც გადამწყვეტია ძირითადი საჭიროებების დაკმაყოფი-

¹⁴ 9-1 KCCR 543, 94 HunMa 33, 29 May 1997.

¹⁵ 309/1999, 16 July 1999 Gazzetta Ufficiale, Prima Serie Speciale (Official Gazette), 21 July 1999, para. 29,

¹⁶ Ex parte Chairperson of the Constitutional Assembly: In re certification of the Constitution of the Republic of S. Afr., 1996 (4) SALR 744, 801 (CC), para. 78.

ლებისათვის. მაგალითად, განვიხილოთ წყლის დაღვების უფლება: კორუმპირებული და უპასუხისმგებლო მთავრობები ხშირად მზად არიან, განახორციელონ ისეთი პროექტები, რომლებიც მოქალაქეების მიერ სასმელი წყლის გამოყენების შესაძლებლობას საფრთხის წინაშე დააყენებენ. ასეთ შემთხვევებში სოციალური უფლებები მოქმედებენ როგორც გაძლიერებული თავისუფლებები.

ასეთი უარყოფითი მიდგომა არ არის უბრალო საკითხი. ამ ეტაპზე ერთადერთი პოლიტიკურად სამარცხვინო გადაწყვეტილება, რომელიც სამხრეთ აფრიკის საკონსტიტუციო სასამართლომ მიიღო, იყო საქმეზე TAC,¹⁷ სადაც სასამართლომ გააუქმა შემზღუდველი სამთავრობო პოლიტიკა, 1) გაეხადა ნევირაპინი ხელმისაწვდომი საჯარო ჯანდაცვის სექტორში და 2) დაედგინა ცხრილი, რომელიც გამოვიდოდა ეროვნულ პროგრამაში დედიდან ბავშვზე აივ ინფექციის გადადების პრევენციისათვის. ამ საქმეში სოციალური უფლებების უპირველესი ფუნქცია იყო ჯანმრთელობის დაცვის სფეროში მთავრობის მიერ ხელოვნურად შექმნილი დაბრკოლებების გაუქმება. გამოყენებული ტესტი არ წარმოადგენდა სახელმწიფოს დაუძლეველ ინტერესს. უფრო მეტიც, ნაკლებ მოსალოდნელია, რომ სოციალური უფლებები როგორც თავისუფლებები, თანაზომიერების ტესტში უპირატესობას მოიპოვებენ, როგორც ეს მოხდებოდა ზოგადად ფუნდამენტური სამოქალაქო უფლებების საქმეში.

კეთილდღეობასთან დაკავშირებული თავისუფლებების ზრდა სოციალურ უფლებებამდე შეიძლება გამართლებული იყოს არა მხოლოდ მათი ყოველდღიური არსებობისთვის საჭირო მნიშვნელობიდან გამომდინარე, არამედ ასევე უფრო იურიდიულ-კონცეპტუალური პირობების გამო, მათი არაკონცენტრირებული ბუნების გამო. სოციალური უფლებების მოთხოვნების უკან მდგომი ინტერესი ხშირად გაურკვეველია და დამოკიდებულია კოლექტიურ მომსახურებებზე, მათი უზრუნველყოფა ინდივიდუალურად შეუძლებელია, მათი არსი და მოთხოვნის დაკმაყოფილების დონე არ არის დამოკიდებული ბენეფიციარის არჩევანზე. სწორედ ეს განუსაზღვრელი, არაინდივიდუალური ბუნება ხდის პრობლემურს ასეთი უფლების ინდივიდუალურ მოთხოვნად ჩამოყალიბებაში, რაც საჯარო სერვისის მიღებას გამოიწვევდა. ეს დაბრკოლება წარმოადგენს ძირითად სირთულეს მათი განსჯადობისათვის. კოლექტიურად უზრუნველყოფილი მომსახურებისათვის საკანონმდებლო განსაზღვრება გადამწყვეტია.

3. *გავლენა სხვა უფლებებზე.* სოციალურ უფლებებს, როგორც კი აღიარებას მოიპოვებენ, შეუძლიათ მნიშვნელოვანი ფუნქციის შესრულება სასამართლო გადაწყვეტილების მიღების პროცესში. ეს ფუნქცია მდგომარეობს მნიშვნელოვანი განხილვების დროს *სხვა უფლებების სათანადო ფარგლების* ან სამთავრობო ფუნქციების განსაზღვრაში. სწორედ ამიტომ ზღუდავენ საკუთრების უფლებას საკმაოდ იოლად სასამართლოები სოციალური პოლიტიკის სახელით, მხარს უჭერენ რა იმათ, რომლებსაც თვლიან დაუცველად და სოციალური უფლებების დაცვით აღჭურვილად. ეს დამოკიდებულება შეიმჩნევა ამერიკის გადაწყვეტილებებში, თუმცა საკითხი არ დგას ფუნდამენტური უფლებების დონეზე. სოციალური უფლებების სასამართლო განსჯადობის აღიარებაზე მიუთითებს ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა ევროპული კონვენციის და გერმანიის საკონსტიტუციო სასამართლოს

¹⁷ Minister of Health v. Treatment Action Campaign (TAC) 2002 5 SA 721 (CC).

მოკრძალებული დამოკიდებულება უფლებების შემზღუდველი სოციალური პოლიტიკის საკითხებში. თუმცა ასეთი მოკრძალება არ შეიძლება სათანადოდ არ დაფასდეს. ეს სადავო საკითხად დარჩა განსაკუთრებით იქ, სადაც არ იყო რეალურად პოზიტიური კანონმდებლობა, რომელიც დაადგენდა და დაიცავდა სოციალური უფლებების მოთხოვნას. ჩეხეთის საკონსტიტუციო სასამართლომ დაადგინა შემდეგი:

„ჩეხეთის რესპუბლიკის პარლამენტის ხანგრძლივი უმოქმედობა, რომელიც გამოიხატება სპეციალური რეგულირების მიუღებლობაში, რაც განსაზღვრავდა მესაკუთრის უფლებას, ცალმხრივად გაზარდოს იჯარის ქირა არაკონსტიტუციურია. [ეს არის საკუთრების უფლების დარღვევა]. ქირის კონტროლის საკითხებში დაუშვებელია სოციალური ტვირთის გადანაცვლება ერთი ჯგუფის ადამიანებიდან (დამქირავებლები) მეორე ჯგუფზე (მესაკუთრეები) და [...] ასევე დაუშვებელია, ჩამოყალიბდეს სხვადასხვა კატეგორიის მესაკუთრეები იმის მიხედვით, ექვემდებარება თუ არა ქირის გადასახადი კონტროლს.“¹⁸

ჩეხეთის სასამართლოს გათვითცნობიერებული აქვს სოციალურ უფლებებზე დაფუძნებული გადაწყვეტილებების გადაცემითი ეფექტურობა და მიუთითებს დაბალანსების აუსცილებლობაზე, რომელიც გაითვალისწინებს იმათ ინტერესებს, ვინც უნდა ატაროს სოციალურ უფლებათა ტვირთი.

4. *თანასწორობასთან დაკავშირებული მოსაზრებების გავლენა.* თანასწორობის მოსაზრებები და სოციალური უფლებები ხშირად გადაფარავენ ერთმანეთს. შედეგები ძირითადად ერთგვარია, რადგან თანასწორობის პრინციპი მოითხოვს ხშირად არსებული სოციალური კეთილდღეობის პროგრამების გაფართოებას. ამის მაგალითია რამდენიმე იტალიური გადაწყვეტილება, მათ შორის, ცნობილი di Bella მკურნალობის საქმე.¹⁹ აქ იტალიის საკონსტიტუციო სასამართლომ დაავალა ჯანმრთელობის დაზღვევის ადმინისტრაციას, გაეთვალისწინებინა ონკოლოგიური პაციენტების სურვილი და დაეფარა დაზღვევის ის ექსპერიმენტული მედიკამენტი, რომელიც კლინიკური გამოცდის პროცესში მხოლოდ პაციენტთა მცირე ოდენობისთვის იყო ხელმისაწვდომი. di Bella მკურნალობის საქმე ნათელს ფენს იმ საფრთხეებს, რაც თან სდევს სოციალურ უფლებებთან დაკავშირებული აგრესიული მოთხოვნების აქტივისტურ აღსრულებას. კონსტიტუციაზე დაფუძნებულმა სქემამ ძირითადად გამოუთხარა კიბოს წამლის ექსპერიმენტის სანდოობას, რაც, საბოლოოდ, არ დასრულდა იმ სასწაულებრივი განკურნებით, რასაც მოელოდნენ.

¹⁸ "Rent Control" Pl. US 20/05, 28 February 2006. Available at: http://test.concourt.cz/angl_verze/doc/p-20-05.html ჩეხეთის სასამართლო არ უარყოფს კანონმდებლის უფლებას, დააწესოს ქირის კონტროლი, თუმცა უარს ამბობს ქირა გაიყინოს კანონმდებლის უმოქმედობით. ეს ნიშნავს იმას, რომ არ არსებობს პირდაპირ აღსრულებადი კონსტიტუციური უფლება კონტროლირებულ ქირაზე, მაშინაც კი, როდესაც უფლება უკვე აღიარებულია.

¹⁹ 185/1998, 29 მაისი 1998; 253/2003, 18 ივლისი, 2003. თანასწორობასა და ღირსებასთან დაკავშირებული მოსაზრებით, იტალიის საკონსტიტუციო სასამართლომ დაასკვნა, რომ იმ მედიკამენტის გამოწერის უფლების მინიჭება, რომელიც არ არის შეტანილი საჯარო დაზღვევის სქემაში, არღვევს ლატაკთა უფლებას, რომელთაც აქვთ მოლოდინი, რომ მათ მიერ უფლებებით სარგებლობა არ იქნება დამოკიდებული პირის ფინანსურ შესაძლებლობაზე. სახელმწიფოს მოუხდა დამატებითი ტრანსფერები გადაეცა ჯანდაცვის ფონდისთვის, რათა დაეფარა გამოუსადეგი, მაგრამ ძვირადღირებული მედიკამენტის ხარჯები უქონელთათვის და ამასთან ჯანმრთელობასთან დაკავშირებული მოთხოვნა იდეალურად „სუბიექტური უფლებაა“ ანუ ინდივიდის მოთხოვნა სასამართლოს მიერ აღსრულებადია. იხ. Cassazione SS. UU. Civili 24 June 2005, n° 13548 (Giuseppe Buffone). დამატებით იხ. Cassazione SS. UU. Civili 23 May 2000, n° 209.

ფუნდამენტურად განსხვავებული თანასწორობის აღქმა სამხრეთ აფრიკის დიალიზის საქმეში.²⁰ აქ მკურნალობის თანასწორი ხელმისაწვდომობა ვერ იქნა მიღწეული პროფესიული თვალსაზრისით ეფექტური მომსახურებით უზრუნველყოფის მიზნის სახელით. მკურნალობის ხელმისაწვდომობასთან დაკავშირებით არსებული უთანასწორობა შეფასებული იქნა არა როგორც დაუშვებელი დისკრიმინაცია, არამედ როგორც სამედიცინო (პროფესიული) რაციონალობა. ჯანმრთელობის დაცვის დაწესებულების უარი, დიალიზით მკურნალობა გაეწიათ თირკმლის უკმარისობის მომაკვდინებელ სტადიაზე მყოფი პირისთვის, კონსტიტუციურად იქნა მიჩნეული, რადგან ეს იყო გონივრული არჩევანი დაწესებულებისა, რაც განაპირობა ხელმისაწვდომი რესურსების ნაკლებობამ.

5. *კეთილდღეობის ინერცია*. უნგრეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს საქმიანობა სასამართლოს მეგობრებისა და საზოგადოებრივი გამოკითხვების თანახმად, დადებითად შეფასდა იმის გამო, რომ სასამართლომ განახორციელა ჩარევა სოციალური უფლებების დასაცავად, რისთვისაც აიძულა მთავრობა, თავიდან დაეწერა თავისი სოციალური პოლიტიკა და ბიუჯეტიც კი შეეცვალა. 1995 წელს უნგრეთის სასამართლომ აღმოაჩინა, რომ ავადმყოფობის დახმარება და პენსია საკუთრების მსგავსი ინტერესებია, რომლებიც უბრალო გაფრთხილების საფუძველზე ვერ შეიცვლება, თუ ბენეფიციარებს არ ექნებათ ალტერნატივების მოძიების უფლება.²¹ აგრეთვე უნდა აღინიშნოს, რომ პენსიები გაიცემოდა კომუნიზმის დროს სოციალური უზრუნველყოფის სამსახურების მიერ, რომელიც არ ეფუძნებოდა ფონდში შენატანებს. შემდეგ, სხვა კეთილდღეობის დახმარებები, როგორცაა ბავშვის დახმარება ყველასთვის, მიუხედავად საჭიროებისა, მიიჩნეოდა რომ დაცული იყო სამართლებრივ სახელმწიფოში, რადგან შესაბამისმა კანონებმა შექმნეს ამის კანონიერი მოლოდინი, რომელსაც ექვსი თვით ადრე გაფრთხილებით ვერ გააუქმებ. 1995 წელს უნგრული გადაწყვეტილებებით შეიზღუდა სოციალური პაკეტის ეფექტიანობა, რაც განაპირობა ფინანსურმა კრიზისმა. გადაწყვეტილება მისასაღმებლად მიიჩნის ამერიკელმა სწავლულებმა, როგორც იმის დემონსტრირება, რომ საკონსტიტუციო სასამართლომ იპოვა სათანადო ფუნქცია სოციალურ უფლებებთან დაკავშირებულ საქმეებში.²² ეს როლი გახლდათ სოციალური რეფორმისთვის შერჩეულ საშუალებებზე ზედამხედველობა. სასამართლოს მიერ განხორციელებული მსუბუქი ზედამხედველობა არ გამოიწვევდა, მათი მტკიცებით, რაიმე სერიოზულ ეკონომიკურ გართულებას და ეკონომიკა მართლაც გაუმჯობესდა. ამ პროცესში სასამართლო ავტორიტეტულად აჟღერებდა ხალხის და განსაკუთრებით გაჭირვებაში მყოფი სეგმენტის მოთხოვნებს. „გადაწყვეტილებებმა აიძულა უნგრეთის მთავრობა, გაეთვალისწინებინა გაჭირვებულები და უზრუნველყოთ, რომ კეთილდღეობის რეფორმა არ

²⁰ Soobramoney v. Minister of Health, KwaZulu-Natal 1998 (1) SA 765 (CC), para 29. საქმე გადაწყდა ჯანდაცვის ხელმისაწვდომობის უფლებასთან მიმართებაში 1996 წლის კონსტიტუციის 27(1)(ა) და (2) მუხლის საფუძველზე, სასამართლომ გადახედა პროვინციის ჯანდაცვის ბიუჯეტს და საავადმყოფოს დონეზე რესურსების გადანაწილებას “გონივრულობის” და “კეთილსინდისიერების” ტესტის საფუძველზე.

²¹ იხ. მაგ., შვარცი, „ბრძოლა კონსტიტუციური სამართლიანობისთვის – პოსტკომუნისტურ ევროპაში“ University of Chicago Press, 2000; Scheppele, K. L., A Realpolitik Defense of Social Rights, 82 Tex. L. Rev. 7 at 1949 (2004); Scheppele, K. L., Guardians of the Constitution: Constitutional Court Presidents and the Struggle for the Rule of Law in Post-Soviet Europe, 6 University of Pennsylvania L. Rev. 154, at 1782 (2006)

²² იხ. მაგ., Schwart, H., The Struggle for Constitutional Justice in Post-Communist Europe, University of Chicago Press, 2000; Scheppele, K. L., A Realpolitik Defense of Social Rights, 82 Tex. L. Rev. 7 at 1949 (2004); Scheppele, K. L., Guardians of the Constitution: Constitutional Court Presidents and the Struggle for the Rule of Law in Post-Soviet Europe, 6 University of Pennsylvania L. Rev. 154, at 1782 (2006)

მოქცეოდა ადამიანებს როგორც უბრალოდ სახელმწიფო პოლიტიკის ობიექტებს, რომელთაც არ გააჩნდათ საკუთარი მნიშვნელოვანი მოთხოვნები.”²³

მართალია, გავლენა შეზღუდული იყო, რადგან სოციალური რეფორმა საერთო დანაზოგების მხოლოდ მცირე პროცენტს წარმოადგენდა. თუმცა ეს განსხვავებაც მოითხოვდა საშემოსავლო გადასახადის ზედა ზღვრის ოთხნიშნა ზრდას, რომელიც გვიჩვენებს, თუ რა პრობლემური შეიძლება იყოს ამგვარი სასამართლო გადაწყვეტილება სუბორდინაციაზე უარის თქმის პერსპექტივიდან. თუმცაღა გრძელვადიანი გავლენა უფრო საინტერესოა, რადგან სასამართლომ ხელი შეუწყო კეთილდღეობის სახელმწიფოს მიერ უზრუნველყოფის მენტალობის გაყინვას საზოგადოებაში, რაც კომუნიზმის მემკვიდრეობა იყო. ეს მენტალობა იყო პოპულიზმისთვის ნაყოფიერი ინტელექტუალური ნიადაგი. კეთილდღეობის მომსახურებამ გააგრძელა უფლების სახით არსებობა, შენატანებისა და თანმდევი შედეგების მიუხედავად. ახალი თაობა აღიზარდა იმ რწმენით, რომ განათლება, საბავშვო ბაღიდან უმაღლესი განათლების ჩათვლით, ყველას შეუძლია მიიღოს უფასოდ და, იმისდა მიუხედავად, შეუძლია თუ არა გადახდა. რომ აღარაფერს იმაზე, რომ მემკვიდრეობით მიღებული პრივილეგიები (ცალკეული კატეგორიის მუშაკებისთვის ადრეული საპენსიო ასაკი) და ინსტიტუციონალური ცუდი მენეჯმენტი აგრეთვე დაცვის ქვეშ მოექცა. ყველა ხელისუფლება იყენებდა სოციალური უფლებების რიტორიკას და ამტკიცებდა, რომ ამ სიკეთებით სარგებლობა ვერ შეიზღუდებოდა, რადგან ეს წარმოადგენდა „სუბიექტურ უფლებებს“, ე.ი. თანდაყოლილ სოციალურ უფლებებს. რეალურად კი პოპულისტური განწყობით, რომელიც სამართლიანობასა და თანასწორობაზე აპელირებდა, მომსახურებები გახანგრძლივდა. ნაციონალიზმი (კომუნიტარული პრობლემა) ამ ყველაფერს ხელს უწყობდა. უნგრული ეროვნების ადამიანები, მიუხედავად მათი მოქალაქეობისა, საცხოვრებელი ადგილისა და, შესაბამისად, შენატანებისა, აღჭურვილი იყვნენ შესაძლებლობით, მიეღოთ გარკვეული კეთილდღეობის მომსახურებები. სოციალური უფლებების მქადაგებელთა ვარდისფერი მოლოდინის საწინააღმდეგოდ, ეკონომიკამ ვერ შეძლო ასე გაგრძელება, კონსტიტუციურად დაცული უფლებების წნეხის ქვეშ.

ათი წლის განმავლობაში სოციალური უზრუნველყოფის ღირებულება ისეთ ტვირთად იქცა, რომ 2006 წლისთვის ეკონომიკამ დაკარგა კონკურენტუნარიანობა. 2009 წლისთვის უნგრეთი იყო ევროპის კავშირის ერთადერთი ახალი წევრი, რომელსაც ჰქონდა მზარდი მაჩვენებელი ევროპის კავშირის საშუალო ზრდის მაჩვენებელს ქვევით.²⁴ მაშინ, როდესაც მთავრობა შეეცადა მეორე მკაცრი პროექტი განეხორციელებინა სოციალური უზრუნველყოფის სისტემის გადასინჯვის ელემენტებით, ეს პროცესი უკვე ძალზე დაგვიანებული იყო.

სოციალური უზრუნველყოფის აზროვნების გაძლიერებით, საკონსტიტუციო სასამართლომ ხელი შეუწყო ინდივიდუალური პასუხისმგებლობის უარყოფას. 2006 წელს რეფორმის პაკეტმა შემოიღო უმაღლესი განათლების თანაგადახდის სისტემა, რამაც საზოგადოების უკმაყოფილება გამოიწვია, მიუხედავად იმისა, რომ ამ თანხის გამოყენება მხოლოდ უნივერსიტეტების მიერ საგანმანათლებლო მიზნებისათვის იქნებოდა შესაძლებელი. ბევრი

²³ Scheppele, op. cit., ib. *გემოთ* სქოლიო 22.

²⁴ მაშინ როდესაც პოლონეთში ეკონომიკური ზრდა, დაახლოებით, 6-7 პროცენტი იყო და სლოვაკეთში - 8.3%-ს მიაღწია, უნგრეთის ეკონომიკური ზრდა დაახლოებით 3.9% იყო. მონაცემები აღებულია მსოფლიო ბანკის - ვებგვერდიდან: <https://data.worldbank.org/>.

სხვა ქვეყნის მსგავსად, სადაც მსგავსი რეფორმა გატარდა, სტუდენტები (მათ შორის ისინიც, ვინც ნახევრად კერძო სასწავლებლებში ირიცხებიან, სადაც ისედაც ხდება გადასახადის გადახდა), გასაგები მიზეზების გამო, ამ ცვლილებას არ ეთანხმებიან. საინტერესოა, რომ სხვა ადამიანების უმრავლესობაც ამ ზომის წინააღმდეგია, რადგან, მათი აზრით, ეს ცვლილება არღვევს მყარად განსაზღვრული უფლების ნაწილს. როგორც მოსალოდნელი იყო, „სუბიექტური სოციალური უფლებების“ კონსტიტუციურმა და პოლიტიკურმა დადასტურებამ კუთვნილების ეფექტი გააძლიერა. ის, რაც ადრე მიცემული იყო, ახლა ჩაითვადა უფლებად. მსგავსი რეაქცია გამოიწვია სამედიცინო ვიზიტისათვის ერთი ევროს თანაგადახდის შემოღებამაც. სამოქალაქო უფლებათა საპარლამენტო კომისიონერმა (ომბუდსმენმა) განაცხადა, რომ გამოუყენებელი საავადმყოფო საწოლების შემცირებით გამოწვეული საავადმყოფოების დახურვა არაკონსტიტუციურია, რადგან საავადმყოფოების მომსახურების ამჟამინდელი დონე არ აძლევს პაციენტებს გარანტირებულ უფლებას, დარჩენილ საავადმყოფოებში მიიღონ „შესაბამისი“ მკურნალობა „განჭვრეტადი სახით“.²⁵ უნგრეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს სოციალური უზრუნველყოფის აქტიურობამ მიაღწია იმ წერტილს, როდესაც სოციალური უფლებით აღჭურვამ ბიძგი მისცა მთლიანად მთავრობის წარმომადგენლობითი სისტემის გადახედვას და ქვეყანა პირდაპირი დემოკრატიის გზით წაიყვანა. ოპოზიციური პარტიების ინიციატივის, სოციალური რეფორმების დასაბლოკად დაენიშნათ რეფერენდუმი, თანმდევად უნგრეთის საკონსტიტუციო სასამართლომ, ადრე მიღებული გადაწყვეტილებების მიუხედავად, დაადგინა, რომ სხვადასხვა სამომხმარებლო (მომსახურების) გადასახდელის გაუქმება, რომელიც ჯანმრთელობის უზრუნველყოფისა და უმაღლესი განათლების სისტემაში იყო შემოღებული, წარმოადგენს რეფერენდუმის საგანს.²⁶ უნგრეთის კონსტიტუციის შესაბამისად, საკონსტიტუციო სასამართლომ აღიარა, რომ ბიუჯეტზე გავლენის მომხდენი საკითხები არ შეიძლება ექვემდებარებოდეს რეფერენდუმს, თუმცა მომსახურების გადასახდელი არ იქნა ბიუჯეტთან „საკმარისად ახლოს მდგომ“ საკითხად მიჩნეული. რეფერენდუმის გადაწყვეტილებაში სასამართლომ არაპირდაპირ აღიარა, რომ სოციალური უფლებამოსილების სახელით წარმოებულმა დემოკრატიულმა პროცესმა შესაძლოა, დასაშვებად მიიჩნიოს ყველასთვის უფასო ლანჩი. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, მაშინაც კი, როდესაც კონსტიტუციური სოციალური უფლებები არ უტოლდება კანონით დადგენილ კონკრეტულ ინდივიდუალურ უფლებას, – ისინი ექვემდებარებიან მათი განსაზღვრის პროცესს, სადაც კონკრეტულ პიროვნებას აქვს პირდაპირი ძალაუფლება.

რასაკვირველია, იმის გათვალისწინებით, რომ დამატებითი ტრანსფერები არ შეიძლება იყოს მოთხოვნილი დაღმავალი ეროვნული ეკონომიკის პირობებში, „უფასო“ სოციალური

²⁵ სამოქალაქო უფლებების საპარლამენტო კომისიონერის განცხადება ფსიქიატრიისა და ნევროლოგიის ეროვნული ინსტიტუტის დახურვასთან დაკავშირებით, OBH 2530/2007 (2007 წლის 17 სექტემბერი).

²⁶ იხ. მაგალითად, გადაწყვეტილება 34/2007. (VI. 6.) AB hat., გადაწყვეტილება 33/2007. (VI. 6.) AB hat. რეფერენდუმის გამართვის განსჯადობასთან დაკავშირებით საზოგადოებრივი ჯანდაცვის მომსახურებისთვის გადასახდელის თაობაზე და გადაწყვეტილება 15/2007 (III.9.) უმაღლესი განათლებისთვის გადასახდელის თაობაზე. მომსახურების გადასახდელი სამედიცინო ვიზიტისათვის არის დაახლოებით ერთი ევრო, რაც მიჩნეული იქნა ვიზიტების, სულ მცირე, 20-25 პროცენტის შემცირების მიზეზად (თუმცა ამ შემცირების მიზეზი, შესაძლოა სხვა ფაქტორებიც ყოფილიყო), ერდეი ე., *Tudatosabbá tette a beteget a vizitdíj, Weborvos egészségügyi magazin*, 15 აგვისტო, 2007. ხელმისაწვდომია აქ: http://www.weborvos.hu/regionalis_hirek/tudatosabba_tette_beteget/95742/.

სერვისები გააგრძელებს კლებას. ისევე, როგორც წარსულში, უფასო სამედიცინო მომსახურების მისაღებად პაციენტი გააგრძელებს ექიმების მოქროთამვას.

უნგრული დამოკიდებულება არის სწორედ ის, რომელშიც სასამართლო ითვალისწინებს ინერციის ეფექტს. გადაწყვეტილება იმ არსებული სოციალური სისტემის დაცვის სადარაჯოზე დგას, რომელიც გაგებულია როგორც კუთვნილი მისაღებელი, მიუხედავად შემადგენლების რეალური საჭიროებებისა და, დიდწილად, მიუხედავად რეალური კონტრიბუციებისა. საკონსტიტუციო სასამართლო აგრძელებს საშუალო კლასის დამცველად მოქმედებას, რომელიც კვლავ მოელის საკუთარი სოციალური პრივილეგიების დაცვას. ღარიბთა ღირსება ან თუნდაც მათი ტანჯვა კონსტიტუციური რადარის მიღმა რჩება. როგორც საკონსტიტუციო სასამართლომ გადაწყვიტა, უსახლკაროებს არ აქვთ თავშესაფრის უფლება, გარდა იმ შემთხვევისა, როდესაც მათი სიცოცხლე საფრთხეშია (ესეც მიემართება ყველას, საშუალებების მიუხედავად).²⁷

რამდენადაც ჩემთვის ცნობილია, სოციალურ უფლებათა სახელით კანონმდებლობის მიმართ წინააღმდეგობის ყველაზე დრამატული მაგალითია პოლონეთის საკონსტიტუციო სასამართლო. 1992 წელს სასამართლომ უარყო საპენსიო სისტემის რადიკალური რეფორმა, რომელიც მიზნად ისახავდა მიმდინარე და მომავალი სარგებლის ერთ სიბრტყეში მოქცევას და შემცირებას.²⁸ სასამართლოს პოზიციას ფორმალურად პატივი სცეს, ფინანსთა მინისტრიც კი გადადგა. მაგრამ სასამართლოს გადაწყვეტილების შემდეგ კანონმდებლის მიერ მიღებულმა გადაწყვეტილებამ რეალურად არ შეცვალა სიტუაცია: კანონი ახლა შეიცავდა დებულებას, რომ განსხვავება მიმდინარე საპენსიო და სასამართლოს მიერ კანონიერად მიჩნეულ გადასახდელს შორის მოგვიანებით იქნებოდა გადახდილი. დანარჩენზე ინფლაციამ იბრუნა. გამომდინარე იქიდან, რომ შეყოვნებული გადასახდელი ნომინალური იყო, იგი ბიუჯეტისთვის, ისევე როგორც ბენეფიციარებისთვის, სრულიად არარელევანტური გახდა. სასამართლომ შესაძლოა ხაზი გაუსვა მნიშვნელოვან პრინციპს კანონის უზენაესობის და მისი ძალაუფლების შესახებ, მაგრამ ამას რეალური ზეგავლენა არ მოუხდენია საჯარო ხარჯვაზე.

6. *აღსრულებადი ინდივიდუალური სოციალური უფლებები.* მართლმსაჯულების მიერ წარმოშობილი სოციალური უფლებების პოლიტიკაზე სანდო კვლევების საკმაოდ ნაკლებობა. თუმცა საქმეები, რომლებიც ეხება უსახლკაროებს ინდოეთში, მრავლის მთქმელია. ინდოეთის დიდ ქალაქებში ათასობით უსახლკაროა და ეს სერიოზული პრობლემის წყაროა. როდესაც 1981 წელს მუმბაის (ბომბეი) მუნიციპალურმა კორპორაციამ ქუჩებიდან განდევნა უსახლკაროები, ინდოეთის უზენაესმა სასამართლომ ამ პროცესს უპასუხა მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილებით (Olga Tellis). სასამართლომ მიიჩნია, რომ ინდოეთის კონსტიტუციის მიერ აღიარებული სიცოცხლის უფლება მოიცავდა საარსებო წყაროს უფლებასაც. რამდე-

²⁷ 42/2000. (XI.8.) AB. hat.

²⁸ 1992 წლის 11 თებერვალი (K. 14/91). სასამართლომ გადაწყვეტილება დააფუძნა სამართლებრივი სახელმწიფოს მოსაზრებებზე; ამ სიტუაციაში მოპოვებული უფლებები გაიმიჯნა რეფორმისაგან, შესაბამისი მორგების პერიოდის გარეშე. უფრო ლეგიტიმური ხომ არ იქნებოდა, სასამართლოს გაეთვალისწინებინა გონივრული მოლოდინების საკითხი, რომელიც წინა კანონმა შექმნა, - რომ საპენსიო სარგებელი არ შემცირდებოდა მანამ, სანამ სახელმწიფო სერიოზული ეკონომიკური სირთულეების წინაშე არ აღმოჩნდებოდა და ფუნდამენტური სოციოეკონომიკური ცვლილებები არ გახდებოდა საჭირო?

ნადაც ღარიბი ადამიანების საარსებო წყარო პირდაპირ დამოკიდებულია მათ საცხოვრებელ ადგილზე, ეს იყო უსახლკაროების სასარგებლოდ მიღებული გადაწყვეტილება.²⁹ აჰმადაბადის საქმეზე მიღებული გადაწყვეტილების მიხედვით, უსახლკაროების აყრა ქუჩებიდან არ შეიძლება, თუ არ მოხდება მათი უზრუნველყოფა მუდმივი თავშესაფრით, საცხოვრებელითაც კი.³⁰ ამ გადაწყვეტილებას მოჰყვა განსაკუთრებული უკუ-ეფექტი, რადგან ორგანიზებულმა დაჯგუფებებმა აყარეს მაცხოვრებლები სამართლებრივად აღიარებული ზონიდან და ჩაანაცვლეს საკუთარი ხალხით იმ იმედით, რომ ისინი აღმოჩნდებოდნენ სასამართლოს მიერ დადგენილი საბინაო განვითარების ბენეფიციარები. არ არის ნათელი, ქალაქებმა რეალურად ააშენეს ბინები თუ არა და რეალურად ვინ მიიღო სარგებელი. მაგრამ ნათელია, რომ სასამართლოს მიერ ნაკარნახევი ასეთი პოლიტიკა ნიშნავდა იმას, რომ თვითმართველობას მოუწევდა თავისი სოციალური უზრუნველყოფის მომსახურების პრიორიტეტების გადახედვა, რასაც შესაძლოა, გამოეწვია სერიოზული დანაკლისები და სოციალური უფლებების დარღვევაც კი. საბინაო ფონდისთვის ფულადი სახსრების თავიდან გადანაწილების გამო, შესაძლოა, ნაკლები სახსრები დარჩეს განათლებისთვის, და ა. შ. მე არ ვარ დარწმუნებული სასამართლოს ასეთი აქტივობის პოზიტიურ შედეგებში. აი, რა მოხდა:

„70 იანი წლების დასაწყისში [მუმბაიმ] შემოიტანა აქტი ჯურღმულების განმენდის შესახებ. 80-იან წლებში წარმოდგენილი იყო ჯურღმულების გაუმჯობესების სქემა, რომელიც მოგვიანებით, 90-იან წლებში, გადაკეთდა ჯურღმულების განვითარების სქემად. მაგრამ საუკუნის დასაწყისში დედაქალაქში გამოიყენეს მასიური ძალა, მათ შორის შვეულმფრენები და შეიარაღებული ძალები, რათა გაესახლებინათ 73000 ოჯახი სანჯაი განდის ეროვნული პარკის პერიფერიებიდან. ეს ქმედება იყო პასუხი სასამართლოს სხვა 'საჯარო ინტერესის' სარჩელზე, რომელიც ამჯერად ბომბეის გარემოს სამოქმედო ჯგუფის (BEAG) მიერ იყო წარდგენილი.“³¹

ოლგა თელისის და რამდენიმე სხვა მსგავსი გადაწყვეტილებების მოულოდნელი შედეგების³² მიუხედავად, შეიძლება დავინახოთ მართლმსაჯულების ლეგიტიმური პრობლემა. უპირველეს ყოვლისა, ოლგა თელისის საქმე იყო მართლაც ღარიბი ხალხის შესახებ, რომლებსაც ბევრი არაფერი შეეძლოთ საკუთარი მძიმე მდგომარეობის გამოსასწორებლად, არსებული სოციალური მდგომარეობის გათვალისწინებით. თავდაპირველად, ქალაქის თვითმართველობის წარმომადგენლებს სურდათ, ძალის გამოყენებით ქუჩაში მაცხოვრებლები უკან გაეგზავნათ სოფლებში, რაც მათ მდგომარეობას კიდევ უფრო გააუარესებდა. ოლგა თელისის საქმეზე მიღებული გადაწყვეტილება მოითხოვდა ამ ხალხისთვის ქალაქის გარეუბანში ადგილის შეთავაზებას, თან ინდუსტრიულ

²⁹ როი, დ., *Urban poor increasingly made homeless in India's drive for more 'beautiful' cities*, *Combat Law*. ხელმისაწვდომია აქ: http://www.citymayors.com/development/india_urban1.html. ყველაზე მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილება ამ საკითხში: *Olga Tellis v. Bombay Municipal Corporation & Ors*, ინდოეთის უზენაესი სასამართლო [1985] 2 Supp SCR 51.

³⁰ *Ahmedabad Municipal Corporation v Nawab Khan Gulab Khan & Ors*, ინდოეთის უზენაესი სასამართლო [1996] Supp. 7. S.C. R. 548

³¹ როი, *op.-cit.*, იხ. *გეშოთ* სქოლიო 29.

³² მოულოდნელი შედეგები პატივისცემის კიდევ ერთი მიზეზია.

ზონასთან ახლოს (მოდის, ჯანმრთელობის მიმართ არსებული საფრთხეები გვერდით გადავდოთ).

უნდა გვახსოვდეს, რომ ის აქტივისტური რეაქცია, რომელსაც ადვოკატირება ინდოეთის სასამართლო, ყოველ შემთხვევაში, ოლგა თელისის საქმეში, მიეკუთვნება სპეციფიკურ სიტუაციას. საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილების თანმდევი ეფექტის საპირისპიროდ, ამ განსაკუთრებული გადაწყვეტილების ზემოქმედება არის საქმით შემოფარგული და შედეგები ზრდადია, რადგან მსგავსი ზომები წარმოადგენენ დამატებით დავის საგანს. შემოთავაზებული სასამართლო გადაწყვეტა ეფუძნება მოსაზრებებს, რომლებიც არ არსებობს სოციალური უზრუნველყოფის რეფორმების კონტექსტში ცენტრალურ და დასავლეთ ევროპაში. მოსამართლე ჩანდარჩუნდმა ოლგა თელისის საქმის შემთხვევაში სასამართლო ინტერვენციის მიზეზად მოიყვანა სასოწარკვეთილება (პარ. 49):

„უეჭველია, რომ მოსარჩევეები არასანქცირებულად იყენებენ ტროტუარს და სხვა სახელმწიფო საკუთრებას. მაგრამ მათი ქმედება არ შეიცავს 'სამართალდარღვევის, ადამიანის შევიწროების, შეურაცხყოფის ან გაღიზიანების' მიზანს, რაც არის 'საკუთრებაში შეჭრის დანაშაულის' არსი, რომელიც არის განსაზღვრული სისხლის სამართლის კოდექსის 441-ე სექციაში. ისინი საცხოვრებელს ყველაზე ჭუჭყიან და ჭაობიან ადგილებში პოულობენ. მათ არა აქვთ სხვა არჩევანი. მათ მიერ საკუთრებაში შეჭრა არ არის ნებაყოფლობითი ქმედება და განპირობებულია გამოუვალნი გარემოებებით.“

ასეთი მოსაზრებები შესაძლოა ლეგიტიმურად ჩაითვალოს თანაგრძნობის, როგორც სოციალური უფლებების მოთხოვნის ერთ-ერთი მორალური გამართლების გათვალისწინებით და მხოლოდ ამ თვალსაზრისით. როდესაც რუსეთის საკონსტიტუციო სასამართლომ 1997 წელს თავისი დადგენილებით მიიჩნია, რომ უმუშევრობის დახმარების ერთ თვემდე შემცირება არღვევს საარსებო საშუალების უფლებას, ეს შესაძლოა გამართლებული ყოფილიყო ზემოთქმული მიდგომიდან გამომდინარე. რასაკვირველია, აქ ინდივიდუალურობის მომენტი გამოტოვებულია ანუ არ არის საჭირო იმის მტკიცება, რომ დაზარალებული რეალურად განიცდის აუცილებელი საარსებო წყაროს არარსებობას, როგორც კი უმუშევარი გახდება, თუმცა 1997 წელს სავსებით მისაღები იყო იმის ვარაუდი, რომ სამუშაოდან დათხოვნილ უმუშევართა უმრავლესობა დიდი სირთულეების წინაშე დადგებოდა. მოთხოვნა უფრო მყარია იმ შემთხვევაში, როდესაც რეალური, კონკრეტული პიროვნებები არიან შეზღუდული უფლებების პოლიტიკის მსხვერპლნი. უფრო მეტიც, მნიშვნელობა აქვს იმასაც, რომ სასამართლო მიმართავს შეზღუდული ზემოქმედების დროებით ზომებს, რომლებიც არ განსაზღვრავენ სოციალური უზრუნველყოფის სტრუქტურას და ნაკარნახევია რეალური გაჭირვებულების მიმართ ჭეშმარიტი თანაგრძნობით, რადგან ეს პირობები ქმნის გარანტიას, რომ არ წარმოიშვას საჯარო ხარჯის *მუდმივი* ვალდებულება.

7. *პრიორიტეტების პოლიტიკის დადგენა*. ადვილი არ არის თავიდან ავიცილოთ ბიუჯეტის (ხელახალი) ჩამოყალიბება სოციალური უფლებების სახელით. ცნობილ გრუტბუმის საქმეში³³ სამხრეთ აფრიკის საკონსტიტუციო სასამართლომ მოუწია გადაწყვეტილების

³³ Government of the Republic of South Africa and Others v Grootboom and Others, 2001 (1) SA 46 (CC). ამ კონტექსტში სოციალური უფლებების ცნობილი ქებისათვის იხ. Sunstein, C. R., Social and Economic Rights? Lessons from South Africa, 11 Constitutional Forum 123 (2001).

მიღება ხიზანი ოჯახების მიერ შეტანილ სარჩელზე საბინაო ფონდთან დაკავშირებით. უფრო დეტალურად, ქ-ნ გრუტუმის საქმეში, თავშესაფრის გარეშე მყოფი მარტოხელა დედები კოკისპირულ წვიმაში მძიმე მდგომარეობის გამო ითხოვდნენ დახმარებას. სასამართლომ დაადგინა, რომ სახელმწიფოს მიერ შესაფერისი დახმარების გაუწევლობა უკიდურესი საჭიროების მქონე ადამიანებისათვის არღვევდა კონსტიტუციის 26-ე მუხლის პირველი და მეორე პუნქტებით განსაზღვრულ ვალდებულებას „მის ხელთ არსებული რესურსების ფარგლებში მიიღოს გონივრული ზომები“, რათა უზრუნველყოს ადამიანები ადეკვატური საცხოვრებელი პირობებით. სასამართლომ ამ შემთხვევაში უარყო საბინაო პოლიტიკაში არსებული პრიორიტეტები და მოითხოვა, რაციონალური ანალიზის პირობებში პრიორიტეტი მისცემოდათ შვილებიან დედებს (ადრე პრიორიტეტულად მხოლოდ ბავშვები ითვლებოდნენ და მშობლები სისტემის მიღმა რჩებოდნენ). ეს დამოკიდებულება რჩება ტრადიციული სასამართლოს პოლიტიკის თვალთახედვის მიმოხილვის დონეზე და არ მოითხოვს ბიუჯეტის შეცვლას, გადანაწილებას ბიუჯეტის თავებს შორის ან ტრანსფერის ზრდას. ეს გადაწყვეტილებაც შესაძლოა იყოს გაკრიტიკებული, რადგან მან აღიარა ქალბატონ გრუტუმის მოთხოვნა, მიუხედავად იმისა, რომ ამ უკანასკნელმა საკუთარი თავი უკანონო მდგომარეობაში ჩააყენა და ისარგებლა ამ შემთხვევით, რომ საკუთარ რიგს გადახტომოდა. მაგრამ გრუტუმის საქმე უფრო მნიშვნელოვანია იმით, რასაც ის არ ამბობს სოციალური უფლებების შესახებ: რეალურად, ის უარს ეუბნება მოსარჩელეებს, ცნონ დამოუკიდებელი სოციალური უფლება. ნება მომეცით, მოვახდინო ცნობილი აფრიკელი სწავლულის თეუნის რუქსის ციტირება:

„გადაწყვეტილების მიღების მიზეზების უფრო ახლოდან შემოწმებამ გამოამჟღავნა იმ პოლიტიკური შტოების მისამართით გაკეთებული დიპლომატიური შეტყობინებები, რომლებიც გადამეტებულად ავლენენ საკუთარ ძალაუფლებას, თუმცა სასამართლო შეცდომად მიიჩნევს ეროვნული საბინაო პროგრამის ასპექტებს. მთავარი დისკრეციის სივრცე, რომელიც სასამართლომ გამოიყენა თავის სასარგებლოდ, იყო საერთაშორისო სამართლის, კერძოდ, გაერთიანებული ერების ეკონომიკის, სოციალური და კულტურული უფლებების კომიტეტის მიერ 1990 წელს გამოცემული ძირითადი კომენტარის ირგვლივ განვითარებული ორაზროვნება. ამ კომენტარის მე-10 პარაგრაფი ახდენს ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების საერთაშორისო კონვენციის 2.1 და 11.1 მუხლების ინტერპრეტაციას, რომ ამ მუხლების თანახმად, კონვენციის ხელმომწერმა სახელმწიფოებმა მათ განკარგულებაში არსებული ყველა რესურსი, პირველ რიგში, უნდა მიმართონ ადეკვატური საბინაო უზრუნველყოფის უფლების 'მინიმალური ძირითადი შინაარსის' დასაკმაყოფილებლად. სასამართლომ მეგობართა (amici curiae) საბჭო გრუტუმის საქმეში აცხადებდა, რომ ეს იყო არსებითი ნორმა და, მაშასადამე, სასამართლომ უნდა უბრძანოს სახელმწიფოს, 'თავისი ხარჯები სხვა მიმართულებით წარმართოს და ყველა მის ხელთ არსებული რესურსი მიმართოს მოსარჩელის მსგავს სიტუაციაში არსებული ადამიანების საჭიროების დასაკმაყოფილებლად'“.³⁴

³⁴ Roux, T., *Legitimizing Transformation: Political Resource Allocation in the South African Constitutional Court*. ხელმისაწვდომია აქ: www.law.wits.ac.za/cals/lt/pdf/norway_paper.pdf. ასევე იხილეთ, Grootboom, ib. *გემოთ* სქოლიო 33, para 18. და Dougart, J., Roux, T., *The Record of the South African Constitutional*

სტანდარტის გონივრულობის გადასინჯვა გულისხმობს არა ხარჯვის დავალებულებას, არამედ საშუალო დონის თანასწორობის ტესტს. მთავრობამ უნდა დაამტკიცოს, რომ მის მიერ გატარებული სოციალური უზრუნველყოფის პოლიტიკა ან სოციალური პროგრამა ხელს უწყობს კონსტიტუციურ უფლებებს და არაგონივრულად არ გამოორიხხავს საზოგადოების სეგმენტს, რომელსაც მიეკუთვნება მოსარჩელე. საქმე ეხება უმთავრესად სოციალურ გამოორიხხვას.

დასკვნა

მიუხედავად სოციალური უფლებებისათვის მინიჭებული არსისა, სასამართლოებმა უნდა გაითვალისწინონ, რა დგას საფრთხის ქვეშ სოციალური უფლებების მოთხოვნის განხილვისას. მხოლოდ მაშინ არიან ღარიბები ან სხვა სოციალური ჯგუფები უძლურნი, დაიცვან საკუთარი ინტერესები, როდესაც დემოკრატიული კონსტიტუციური პროცესები ვერ მოქმედებს და ამ დროს არის სივრცე სასამართლოს ჩარევისათვის. მსგავსად ამისა, როდესაც სახელმწიფო პოლიტიკა განაპირობებს აბსოლუტურ სიღარიბეს და, განსაკუთრებით, პიროვნულ ტანჯვაში, შესაძლოა, მიზანშეწონილი იყოს სასამართლო ქმედება სოციალური უფლებების სახელით. თუმცა ეს შეიძლება მიღწეული იყოს არსებითი სოციალური უფლებების თეორიების გამოყენების გარეშე: ხშირად, სიღარიბით გამოწვეული ტანჯვა, დისკრიმინაციის პრობლემაა და ასეთი საფუძვლით შეიძლება მისი გადაწყვეტა. ბრალეულობის გარეშე არსებული სიღარიბე ან სხვა სოციალური ტანჯვა, რომელიც სოციალური უფლებების დარღვევად მიიჩნევა, სისტემური სამთავრობო უგულებელყოფის შედეგია, მსგავსად ინდოეთის საქმისა, სადაც უმცირესობებით დასახლებულ ცალკეულ სოფელს არასოდეს ჰქონია დაგებულ გზაზე წვდომა. სხვა სიტუაციებში უნდა გაკეთდეს დაშვება, რომ მოსამართლეებმა, სოციალური უფლებების საქმეების გადაწყვეტისას თავი უნდა შეიკავონ საკუთარი გადაწყვეტილებებით საკანონმდებლო პროცესის ჩანაცვლებისაგან. მათ, უბრალოდ, უნდა „შეახსენონ მთავრობას, რომ მას აქვს ვალდებულება, გააკეთოს X: [სასამართლო ხელისუფლებამ] არ უნდა უკარნახოს მთავრობას, როგორ შეასრულოს ეს ვალდებულება [...]“³⁵ პრინციპის დონეზე სასამართლოებმა თავი უნდა შეიკავონ ასეთი ქცევისაგან, თუმცა, რეალობაში მართლმსაჯულების ფილოსოფია, რომელიც სხვაგვარი ლეგიტიმური ინერციის მოსაზრებებით არის ნაკარნახევი, სტატუს კვოს შენარჩუნებას უწყობს ხელს, რაც უტოლდება სპეციფიკური პოლიტიკის (არსებულის) არჩევას.³⁶

ამ რეცეპტის ბევრი ისეთი გადახვევა არსებობს, არა მარტო გაჭირვებული ადამიანების თანაგრძნობის მოტივით ნაკარნახევი ან ისეთი შემთხვევები, როდესაც მთავრობები აჭარბებენ თავიანთ მარეგულირებელ უფლებამოსილებას ისე, რომ აზიანებენ მნიშვნელოვან და განსაკუთრებულად მოწყვლად თავისუფლებებს, რასაც სოციალურ უფლებებს უწოდებენ.

Court in Providing and Institutional Voice for the Poor:1995-2004 in Gargarella et.al., op.cit., იხ. *გემოთ* სკოლიო 21, at 114.

³⁵ Fabre, C., *Constitutionalising Social Rights*, 6 J. Polit. Phil. 263, at 279 (1998).

³⁶ „თუმცა საზოგადოებრივ ჯანმრთელობას და ადამიანის უფლებებს ზოგჯერ აქვს ძლიერი ინსტრუმენტები სტატუსკვოს შესანარჩუნებლად, რაც აძლიერებს ძალაუფლების იერარქიას და რასაზე, სქესსა და კლასზე დაფუძნებულ დომინაციას“. Freedman L., *Reflections on Emerging Frameworks of Health and Human Rights*, 1 Health and Human Rights 4, at 315-348 (1995).

სოციალური უფლებების მიმართ აქტივიზმი არ არის მხოლოდ კონსტიტუციური ინტერპრეტაციის პრობლემა. კონსტიტუციური პოზიცია სოციალურ-ეკონომიკურ პოლიტიკასთან მიმართებით არ არის იზოლირებული. სულ მცირე, ზოგიერთი საკონსტიტუციო სასამართლო მაინც არის პოლიტიზირებული. ზოგჯერ შეზღუდული სოციალური პოლიტიკის სასამართლოს მიერ უარყოფა, პოლარიზებული პოლიტიკური კონფლიქტის დროს, რომელიმე მხარის დაჭერის ტოლფასია.

ძალაუფლებას მონყურებულ ან უფლებების ერთგულ საკონსტიტუციო სასამართლოებს შეუძლიათ, საკუთარი ფუნქციები ჩამოაყალიბონ და მხარი დაუჭიროს პოპულისტურ მიზნებს. ისინი იხვეჭენ მოსახლეობის მხარდაჭერას, რადგან საზოგადოების ფართო სეგმენტს ანიჭებენ სიკეთეებს. ასეთი პოპულარობა მათ აძლევთ დამატებით უფლებამოსილებას და, შესაბამისად, უფრო მეტ ძალაუფლებას.

პოლიტიზირების საშიშროების გამო, სოციალური უფლებების მიმართ აქტივისტური დამოკიდებულების თავიდან აცილების სერიოზული მიზეზი არსებობს, გარდა იმ შემთხვევებისა, როდესაც სახეზეა ღარიბი ხალხის უკიდურესი საჭიროება, რომელთაც არ აქვთ შესაძლებლობა, საკუთარ თავს დაეხმარონ და რომლებიც არც უმრავლესობის და არც ოპოზიციის რჩეულები არიან.